ΕΤΟΣ Α'—1898 + ΑΡ. 8 + 1 ΙΟΥΝΙΟΥ

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΓΛΑΔΣΤΩΝ

Ἂν ἡ φιλοπατρία ἡμῶν, ἤ, ἀκριβέστερον, ἡ φιλαυτία βαπτίζῃ μετ' εὐγνωμοσύνης *φιλέλληνας* τοὺς ὑπερόχους ἐκείνους ξένους, οἵτινες διὰ τοῦ λόγου ἢ διὰ τῶν ἔργων φιλόστοργον ἐπέδειξαν μέριμναν, ἢ γενναίαν ἀγάπην ἐξεδήλωσαν πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν, ὁ πρό τινος ἠρέμα μεταστὰς ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ζωῇ εἰς τὴν ἐν τῷ θανάτῳ ἀθανασίαν μέγας πρεσβύτης, ἀξίζει, ὡς φιλέλλην, τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν, ὑπὲρ πάντα ἄλλον· ἁρμόζει, ὡς εἰς οὐδένα ἄλλον, τὸ ὄνομα τοῦ φιλέλληνος, εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1859, ὅτε ἀντήλλαξε τὸν ἀρραβῶνα τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, μέχρι τῶν ὑστάτων δοκιμασιῶν ἡμῶν, καθ' ἃς ἐγέμιζε, σχεδὸν μόνος αὐτός, μὲ τὴν φωνήν του, φωνὴν διαμαρτυρήσεως καὶ ἀναθέματος, τὸ περὶ ἡμᾶς κενόν, παρίστατο ἑκάστοτε, ἥρως αὐτὸς τῆς νοήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας, διψῶν δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν, ὡς ἀντιλήπτωρ τῶν δικαίων ἡμῶν. Ἀλλὰ δικαιότερον τοῦ τίτλου τοῦ φιλέλληνος ἴσως ἁρμόζει νὰ δοξάσωμεν ὡς *Ἕλληνα* ἐκεῖνον, ὅστις ἀνακηρύξας τοὺς Ἕλληνας «ἀπαραμίλλους διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος» καὶ δογματίσας ὅτι «ἐξ ἑλληνικῆς χειρὸς προῆλθεν ὅ,τι κάλλιστον, ὅ,τι ὕψιστον, ὅ,τι ἐπαγωγότατον», ἐφιλοδόξησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ μακροημέρου βίου του νὰ ἀναδειχθῇ τῶν διδασκάλων τούτων μαθητὴς ἀπροσμάχητος, ἐπραγμάτωσε τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες, τοὐτέστι τὸν ἐναρμόνιον σύνδεσμον πάντων τῶν χαρισμάτων τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας, πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, κατώρθωσε νὰ γοητεύῃ διὰ τῆς ξηρᾶς ἐπιστήμης τῶν ἀριθμῶν καὶ νὰ διανοίγῃ εὐρεῖς εἰς τὴν φαντασίαν ὁρίζοντας διὰ τῆς μᾶλλον τολμηρᾶς ἑρμηνείας δυσχερεστάτων τῆς ὁμηρικῆς μυθολογίας προβλημάτων, ἤσκησε τὴν πολιτικὴν ὡς ποίησιν, καὶ τὰ μεταφυσικὰ ἀνέπτυξεν ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ μαθηματικῆς τινος ἀληθείας, ὁ δεινότατος τῶν οἰκονομολόγων καὶ τῶν θεολόγων ὁ εὐρυμαθέστατος. Καὶ ὄχι ὀλιγώτερον ἀξίζει νὰ τιμήσωμεν ἐν αὐτῷ, παρὰ τὴν ἁρμονίαν τὴν προσιδιάζουσαν εἰς ἀρχαῖον Ἕλληνα, τὴν φύσιν τοῦ Βρετανοῦ, ἐξ ἧς εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ παρέχεται μεγαλοπρέπεια Μίλτωνος, καὶ εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπροβούλευτος ὁρμὴ καὶ σφοδρότης ἥρωος τοῦ Σαίξπηρ. Τιμήσωμεν ἐν αὐτῷ τὸν Βρετανόν, ἐν τῷ ὁποίῳ, κατὰ τὴν ῥῆσιν ἑνὸς ἐκ τῶν βιογράφων του, «ὑπερεκχειλίζει τὸ πάθος, ὅπερ οὐδεμία ἐθιμοπυπίας περίσκεψις ἢ σοφὴ διπλωματικὴ δολοπλοκία ἰσχύει νὰ καταστείλῃ, ὅπερ ἀνηλεῶς πατάσσει τὴν ἀνομίαν ὅπου καὶ ἂν τὴν συναντήσῃ, μὲ κίνδυνον νὰ ἐκληφθῇ ὑπὸ τῶν ἐπιτηδείων ὡς ἀσύνετος Δὸν Κισσῶτος». Περὶ τοῦ ὅτι ὑπῆρξεν οὗτος τύπος τελειότατος τῆς φυλῆς αὐτοῦ διηγοῦνται ὅτι ἐμαρτύρησε ποτὲ κατὰ τρόπον ἰδιόρρυθμον ὁ μετ' αὐτὸν μέγιστος τῶν κοινοβουλευτικῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ῥητόρων, ὁ Τζὼν Βράϊτ, ὅστις εἴς τινα ἑσπερίδα, κυρίαν θέλουσαν νὰ χλευάσῃ, πρωθυπουργὸν τότε, τὸν Γλάδστωνα, διέκοψε διὰ τῆς ἑξῆς ἐρωτήσεως:

«Κυρία μου, ὁ υἱός σας γνωρίζει τὸν κύριον Γλάδστωνα;

— Ὄχι, ἀπαντᾷ ἡ κυρία μετ' ἐκπλήξεως.

— Αἴ τότε, φροντίσατε νὰ τοῦ τὸν δείξετε· δὲν θὰ ἴδῃ ποτὲ ἄλλοτε ἐπὶ ζωῆς του ἄλλον μεγαλείτερον Ἄγγλον».

Καὶ διὰ νὰ ἔχωμεν καθαρωτέραν τὴν συνείδησιν τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἀπονεμομένης τιμῆς δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὑπὸ τὴν φύσιν τοῦ Βρετανοῦ λανθάνει οὐχ ἧττον εὐδιάκριτος ὁ χαρακτὴρ τοῦ Σκώτου, πατρόθεν καὶ μητρόθεν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀγνὸν ῥέει κελτικὸν αἷμα, ἐξ οὗ θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθῶσι ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς φυσιολογικῆς σχολῆς πᾶσαι αἱ ὑπέρμετροι ροπαὶ αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀφῃρημένας ἀληθείας καὶ τὸν μυστικισμόν, πᾶσαι αἱ ἀναπτερώσεις αὐτοῦ πρὸς τὰς ὑπερνεφέλους χώρας τῆς προφητικῆς φαντασίας.

Ἀλλ' ἀσυγκρίτως ἀξιώτερον καὶ ἐκείνου καὶ ἡμῶν θὰ ἐπράττομεν, ἂν ἐδαψιλεύαμεν τὸν λί-

βανον τοῦ θαυμασμοῦ ἡμῶν ὄχι πρὸς τὸν φιλέλληνα, ὄχι πρὸς τὸν Ἕλληνα, ὄχι πρὸς τὸν Ἄγγλον, ὄχι πρὸς τὸν Σκῶτον, ὅσον πρὸς τὸν κατ' ἐξοχὴν Ἄνθρωπον, ὅστις τὸν στίχον τοῦ Ρωμαίου ποιητοῦ ἀνύψωσεν εἰς ἀπαρέγκλιτον ὑπογραμμὸν τοῦ βίου: «Ἄνθρωπος εἶμαι, καὶ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων θεωρῶ ξένον». Καὶ κατὰ μέρος ἀφήνοντες τὰς περὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐξόχων τινῶν ἀλλοδαπῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τούτων δόξας καὶ ἐγκαυχήσεις ἡμῶν, αἵτινες ὄχι σπανίως ἐκπίπτουσι μέχρι παιδαριώδους ματαιοδοξίας, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ὁ Γλάδστων, ἂν ὑπῆρξεν ἀληθὴς φιλέλλην, μετὰ τοῦ αὐτοῦ σθένους, καὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς κινούμενος ἀνάγκης ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης, ὑπῆρξε καὶ φιλοσημίτης, ὅτε ὑπερεμάχει τῆς ἀπονομῆς ἰσοπολιτείας εἰς τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ Ἰουδαίους, ἄλλο τόσον ὑπῆρξε φίλος καὶ τῶν Ἰταλῶν, ὅτε ἐδημοσίευε τῷ 1851 τὰς πολυκρότους ἐπιστολάς του πρὸς τὸν λόρδον Ἀβερδὴν περὶ τῆς τυραννικῆς κυβερνήσεως τῶν Δύο Σικελιῶν, ἄλλο τόσον φίλος τῶν Βουλγάρων, ὅτε τῷ 1875 ἀπεκάλυπτε τὰς ἐν τῷ Αἵμῳ φρικαλεότητας καὶ ἐστιγμάτιζε διὰ καίοντος σιδήρου τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἄλλο τόσον φίλος τῶν Κυπρίων, ὅτε κατεπολέμει τὴν εἰς τὴν πατρίδα του προσάρτησιν τῆς Κύπρου, ἄλλο τόσον φίλος τῶν Ἀρμενίων, ὅτε τὸ αἷμα τῶν σφαζομένων ἐπέρριπτε κατὰ κεφαλῆς τοῦ «Μεγάλου Δολοφόνου», σαλπίζων τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, ἄλλο τόσον φίλος τῶν Ἰρλανδῶν ὅτε, ἀψηφῶν καὶ ἀντιδημοτικότητα καὶ παντα κίνδυνον, ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας ἐκείνων. Καὶ ὅτε τελευταῖον ὑπὸ τὸ κράτος ἐθνικῆς γοήτιδος μέθης ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἤκουε τὴν φωνὴν τοῦ Γλάδστωνος, οἱονεὶ ἀνυψοῦντος τὴν μέθην ταύτην εἰς περιωπὴν φωτεινοῦ νόμου· καὶ ὅτε, ἐξ αὐτῆς ἀνακύπτουσα ἐν ἀπομονώσει καὶ ἀπογνώσει, τὴν φωνὴν ταύτην μόνην ἤκουε παρήγορον καὶ ἐπιρρωστικήν, παρὰ τὴν καταφρονητικὴν σιγὴν καὶ τοὺς χλευασμοὺς τῶν ἄλλων, δὲν ὑπηγόρευε καὶ τότε πρὸς τὸν ἀειθαλῆ γέροντα τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν, ἀκριβῶς εἰπεῖν, φιλελληνισμός τις ὁποιοσδήποτε, ἀλλ' ὁ **ἀνθρωπισμός**, ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο, δοξάζοντες ἡμεῖς τὸν Γλάδστωνα, ὄχι ἐκ καθήκοντος στενῶς ἐννοουμένης ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, ἀλλ' ἐξ αἰσθήματος ὁμοίου πρὸς τὴν ἀφιλοκερδῆ συγκίνησιν, τὴν ὁποίαν θὰ παρεῖχεν ἡ ἀπόλαυσις ἑνὸς ἀριστουργήματος τῆς φύσεως ἢ τῆς τέχνης, προσεγγίζομεν οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν, καθιστάμεθα ἀξιώτεροι καὶ τοῦ δοξαζομένου καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ὡς πολιτῶν ἔθνους θέλοντος νὰ ζήσῃ.

*

Ἡ πολυσχιδὴς ἐγκυκλοπαιδικὴ διάνοια καὶ τὸ μέγα ἠθικὸν σθένος τοῦ Γλάδστωνος παρουσιάζει τι θαυμαστὸν πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἔχοντας πεῖραν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Δύσεως, καὶ τινων ἐκ τῶν κορυφαίων ἔτι· ἀλλ' ἴσως δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι παρὰ τῷ Ἀγγλικῷ λαῷ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἀντὶ νὰ ἀποτελῇ ἐκπληκτικήν τινα ἐξαίρεσιν, τοὐναντίον λαμπρῶς προσεπικυρώνει τὸν κανόνα. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας δὲν θεωροῦσι τόσον, ὅσον ἄλλοι ἀλλαχοῦ, ἀσυμβιβαστον τὸ ἐξασκεῖν τὴν πολιτικὴν τέχνην πρὸς τὸ χειρίζεσθαι τὰς ἀφῃρημένας ἀληθείας, πρὸς τὸ ἰδεολογεῖν, ῥήτορες κοινοβουλίων καὶ συλλαλητηρίων, καταστρωτῆρες ἀριθμῶν καὶ προϋπολογισμῶν, πολεμισταί, καὶ ἐν ταυτῷ ἀκαδημαϊκοὶ συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι καὶ λογοτέχναι. Παράδειγμα ὁ Βήκονσφηλδ, μυθιστοριογράφος τοῦ «Ἐνδυμίωνος», ὁ Μπαλφουρ, ἀντεπεξερχόμενος κατὰ τοῦ Σπενσερ ἐπὶ ἐδάφους τῆς νοήσεως ὀλισθηροτάτου, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς γνωστοτέρους ἐκ τῶν συγχρόνων. Ἂς ἀκούσωμεν πῶς ὁμιλεῖ ἡ ἱστορία περὶ πολιτικοῦ, ὅστις ἤκμασε πρὸ αἰῶνος καὶ πλέον: «Τὸν ἠρωτᾶτε ἐπὶ θέματος ὁποιουδήποτε· σᾶς ἀπήντα ἢ σᾶς ἀντέκρουεν αὐθωρεί. Τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἦτον ἤδη κάτοχος πάσης παιδείας, σοφὸς περὶ τὰ νομικά, τὴν ἱστορίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν, τόσῳ καθολικῶς εὐρυμαθής, ὥστε παρεβλήθη πρὸς τὸν Βάκωνα. Ἀλλὰ κυρίως διέκρινεν αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων, εὐρυτάτη νοημοσύνη, δυνάμει τῆς ὁποίας, ἐπερρωσμένης ὑπὸ φιλοσοφικῶν μελετῶν καὶ συγγραφῶν, ἐδράττετο τῶν καθόλου, ὑπερεπήδα τα στενὰ ὅρια τῶν κειμένων, τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἀριθμῶν, ἀντελαμβάνετο τὴν λανθάνουσαν πορείαν τῶν πραγμάτων, καὶ εἰσέδυεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν πραγμάτων βαθύτατα, καταφρονῶν τοὺς «δῆθεν πολιτευτάς, ὡς τοὺς ἀπεκάλει, βέβηλον ἀγέλην χυδαίων ραδιούργων, ἀρνουμένων τὴν ὕπαρξιν παντὸς τοῦ μὴ βαναύσου καὶ μὴ ὑλικοῦ. . .» Ἀπεστρέφετο τὸ ἔγκληματεῖν ἐν τῇ πολιτικῇ, ἔτρεφε ζωηρῶς καὶ εἰλικρινῶς ἀνεπτυγμένας τὴν συνείδησιν, τὸν ἀνθρωπισμόν, τὴν εὐαισθησίαν, μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἐβάσιζε τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἐπὶ ἠθικῶν ἀξιωμάτων, ἠξίου ὅτι πρέπει νὰ διέπωσι τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων εὐγενῆ αἰσθήματα, καὶ ἐφαίνετο ὡς ἀναλαβὼν νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ κυρώσῃ πᾶν ὅ,τι γενναῖον περικλείει ἡ ἀνθρωπίνη καρδία· διὸ καὶ εὐγενὴς ὑπέρμαχος ἀνεδέχθη παντὸς εὐγενοῦς ζητήματος». Ὁ φοινὶξ οὗτος τῆς πολιτικῆς εἶνε ὁ Ἄγγλος Βοῦρκε, οὕτω δὲ ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ μέγας τις ἱστορικός. Δὲν νομίζει τις ὅτι, ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τούτου, ἂν ἐτίθετο τὸ ὄνομα τοῦ ὑλοτόμου τοῦ Χωγουάρδεν, ὁ ἀπροσωπόληπτος ἀναγνώστης θὰ ἀπεδέχετο τὸν χαρακτηρισμὸν μετὰ βαθείας ἐκτιμήσεως πρὸς τὸν λαμπρὸν ὅσον ἀκριβοδίκαιον χρωστῆρα τοῦ ἱστοριογράφου; Ὁ Βοῦρκε δὲν εἶνε τάχα ὁ πρόδρομος τοῦ Γλάδστωνος, καὶ δὲν εἶνε οὗτος ἡ τελείωσις ἐκείνου;

Ἂς ἴδωμεν πῶς χαρακτηρίζουν τινὲς ἐκ τῶν βιογράφων τοῦ Γλάδστωνος ἐναλλὰξ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ τὴν πολιτικὴν μεγαλόνοιαν αὐτοῦ: Λέγει οὗτος: «Ἡ αὐθεντία τοῦ Γλάδστωνος πηγάζει ἐκ τῆς ὑψηλῆς συνειδήσεως αὐτοῦ· ἀλλὰ κυριώτερον πηγάζει ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ βάθος ἐπίσταται τὰ ζητήματα περὶ τῶν ὁποίων λαλεῖ. Εἶνε ὁ ἐπιστήμων γενόμενος *Λόγος*. Πολιτικὸς ῥήτωρ, ἐξαντλεῖ πᾶσαν πηγήν, ἀφομοιῶν δὲ καὶ τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα τοῦ θέματός του, ἀπαραμίλλως τὰ συμπλέκει, τὰ παρατάσσει, καὶ διευθύνει τὴν παρέλασιν αὐτὴν ἐν τάξει μάχης πρὸ τῶν ἐκστατικῶν ἀκροατῶν». Λέγει ἐκεῖνος: «Ὁ πρῶτος προϋπολογισμός, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν, ὡς ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, τῷ 1853, ἦτον ἀποκάλυψις. Ἐπὶ πέντε ὥρας συνεκράτησε τὴν Βουλὴν ὑπὸ τὸ θέλγητρον ξηρῶν ἀριθμῶν καὶ ἀπαριθμήσεων. Οἱ ἀκούοντες δὲν ἀπεθαύμαζον μόνον τὴν ἐπιστήμην τοῦ οἰκονομολόγου, ἀλλὰ καὶ τὴν τέχνην τοῦ ῥήτορος. Συζευγνύων πρὸς τὰς ἐλαχίστας τεχνικὰς λεπτομερείας τὰς ὑψηλοτάτας τῶν ἱστορικῶν καὶ οἰκονομολογικῶν παρατηρήσεων, εἶχεν ἐξεύρει τὸ μυστήριον τῆς τρόπον τινὰ δραματοποιήσεως τῆς λογοδοσίας του. Εἰς τὴν περὶ τὰ οἰκονομικὰ δεξιότητα τοῦ Γλάδστωνος ὀφείλεται τὸ πλεῖστον τῆς φήμης του. Ἐχθροὶ καὶ φίλοι ἀπὸ κοινοῦ ἀναγνωρίζουσιν αὐτόν, ὡς οἰκοδόμον προϋπολογισμῶν, τὸν πρώτιστον τοῦ αἰῶνος. Διότι καὶ ἄλλοι κατισχύουσι τῶν ἐκ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν στατιστικῶν παρατηρήσεων δυσκολιῶν· ἀλλὰ τοῦ Γλάδστωνος ἡ οὐσιώδης δύναμις εἶνε ἡ εὕρεσις, σχεδὸν εἰπεῖν ἡ μαντεία. Τὰ ἄρθρα τοῦ δασμολογίου δὲν εἶνε δι' αὐτὸν ἀφῃρημέναι ἔννοιαι, ἀλλὰ ζωντανὰ ὄντα τῶν ὁποίων προλέγει τὴν αὔξησιν ἢ προαισθάνεται τὴν φθίσιν».

*

Καὶ ἡ μὲν περὶ τὰ οἰκονομικὰ δεξιότης αὐτοῦ, ἀκολουθοῦντος ὡς ἀπαρέγκλιτον κανόνα τὴν ἐπιβολὴν βαρῶν ἀναλόγων πάντοτε πρὸς τὴν ὑπαγορεύουσαν ταύτας ἀνάγκην, ἀποφεύγοντος ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ δάνεια, καὶ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως ἑκάστοτε νέων πηγῶν πραγματικῶν προσόδων προβαίνοντος εἰς ἀκριβοδικαίαν αὔξησιν φόρων, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα, κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντοτε τῶν βιογράφων του, τὸ ὅτι ἠδυνήθη οὕτω νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς μεγάλας δαπάνας τοῦ Κράτους δίχως νὰ ἀνακόψῃ τὸ μεταρρυθμιστικόν του ἔργον. Τὸ δὲ ὕψος τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ περιέβαλλεν ἀνεξαιρέτως ὡς δι' ἱερᾶς τινος αἴγλης, αἰρομένης ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου, πάντα τὰ ζητήματα ἅτινα ἐχειρίζετο, τὰς ἐσωτερικὰς μεταρρυθμίσεις πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων ἠγωνίζετο, τὰ δίκαια τῶν καταδυναστευομένων, τῶν ὁποίων ὑπερεμάχει, τὰς καταχρήσεις καὶ τὰς κακίας, καθ' ὧν ἐκήρυττεν ἀμείλικτον πόλεμον. Οὕτω εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ αἱ καθολικαὶ καὶ προφητικαὶ ἰδέαι τοῦ μέλλοντος, τοῦ Θεοῦ, τῆς προόδου, τῆς ἀγάπης, τῆς τιμῆς, τῆς δικαιοσύνης, συχνὰ πυκνὰ ἀνακυκλοῦνται ὡς ἐπωδαὶ βιβλικοῦ τινος ᾄσματος.

«Ἡ κυβερνῶσα ἐξουσία, ἔγραφε τῷ 1851 περὶ τῆς τυραννικῆς πολιτείας τοῦ βασιλέως τῶν Δύο Σικελιῶν Φερδινάνδου, ἥτις παρίσταται ὡς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, περιστοιχεῖται, ἵνα κάλλιον συντρίψῃ τοὺς νοοῦντας ἐκ τῶν ὑπηκόων της ὑφ' ὅλων τῶν κακιῶν ὡς πρακτόρων της. Εἶνε ἡ ἄρνησις τοῦ Θεοῦ, ἀναχθεῖσα εἰς κυβερνητικὸν σύστημα». Ἔγραφε τῷ 1875 περὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ τουρκικῶν ὠμοτήτων: «Μᾶς ὁμιλοῦσι περὶ τῆς καθεστηκυίας παραδόσεως καὶ τῆς ἀπὸ αἰῶνος πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλ' ἐγὼ ἐπικαλοῦμαι ἀρχαιοτέραν, εὐρυτέραν, εὐγενεστέραν παράδοσιν· παράδοσιν ἥτις, ἐνῷ δὲν παραβλάπτει τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα, μᾶς διδάσκει νὰ ἐπιζητῶμεν τὴν θεραπείαν τῶν συμφερόντων τούτων ἐν τῇ ὑπακοῇ εἰς μόνας τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς τιμῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης». Καὶ ἐκ τῆς ἀγορεύσεως αὐτοῦ ἐν τῇ περὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως συζητήσει κατὰ Μάρτιον τοῦ 1866: «Οὐδὲν δύνασθε κατὰ τοῦ μέλλοντος. Ἔχομεν τὸν χρόνον ὑπὲρ ἡμῶν. Αἱ μεγάλαι κοινωνικαὶ δυνάμεις, αἱ ἰσχυρῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς χωροῦσαι, εἶνε ἐστραμμέναι καθ' ὑμῶν· ὑπὸ τὴν ἰδικήν μας σκέπην ἀναπτύσσονται. Καὶ ἡ σημαία ἡμῶν, φερομένη ὑπὸ τῶν δυνατῶν χειρῶν λαοῦ ἡνωμένου, ἄγει πρὸς δύσκολον ἴσως, ἀλλὰ βεβαίαν καὶ προσεχῆ νίκην». Καὶ ὁ ἐπίλογος τοῦ λόγου του περὶ ἰρλανδικῆς αὐτονομίας, τὸ κύκνειον ἴσως ᾆσμα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ του βίου, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1893: «Δὲν θὰ παύσω νὰ σᾶς λέγω μέχρι τελευταίας μου πνοῆς: Ἄφετε τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. Καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, διὰ μέσου πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων μεταβολῶν, φροντίζετε μόνον πῶς νὰ βοηθῆτε καὶ πῶς νὰ ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Ὁ Γλάστων ἐπίστευεν εἰς τὸ μέλλον, ἐπίστευεν εἰς τὴν πρόοδον. Θὰ ἥρμοζε νὰ καταλάβῃ θέσιν μεταξὺ τῆς μακαρίας χορείας τῶν «μελαγχολικῶν αἰσιοδόξων» τοῦ αἰῶνος, ὡς ἀπεκάλεσέ τις τὸν Γκαῖτε καὶ τὸν Σίλλερ, τὸν Οὐγκὼ καὶ τὸν Λαμαρτίνον, τὸν Κάρλαϊλ, τὸν Σέλλεϋ, τὸν Ἔμμερσων, ἂν καὶ εἰς κύκλον κατὰ πολλὰ διάφορον τῆς πνευματικῆς ἐκείνων γνώσεως καὶ ἐνεργείας· μεταξὺ ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ αἰσιοδοξία ἐπήγαζεν ἐκ τούτου: «Ἔβλεπον ὀξύτερον εἰς τὰ βάθη τῶν

μελλόντων καιρῶν». Ὅτε ὁ ποιητὴς Τέννυσων διὰ θλιβερωτάτων στίχων ἀπηρνήθη, πρεσβύτης ἤδη, τὸ ὄνειρον τῆς προόδου, τὸ εἴδωλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ νεότης του εἶχε προσφέρει λίβανον καὶ σμύρναν διὰ στροφῶν ἀθανάτων, μία φωνὴ ἠκούσθη, ἡ τοῦ Γλάδστωνος, μία φωνὴ διεμαρτυρήθη, ὡς ἑξῆς: «Καὶ πῶς! αἱ κτηθεῖσαι πρόοδοι δὲν ὑφίστανται πράγματι; Δὲν βλέπομεν ὅτι καταρρέουσιν αἱ καταχρήσεις, ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ὅτι ἐξαφανίζονται αἱ προλήψεις, βελτιοῦνται οἱ νόμοι, ἐκπολιτίζονται τὰ ἤθη, εὐρύνεται δὲ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ πεδίον τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος; ὁ ἀρνούμενος τὴν νεωτέραν πρόοδον, πάσχει ἐξ ὑποχονδρίας».

Λόγοι τοιοῦτοι δὲν εἶνε ἁπλᾶ μόνον ρητορικὰ σχήματα ἢ διαχύσεις προσκαίρων ἐνθουσιασμῶν ἢ καιροσκοπικαὶ ἐπιδείξεις ἐκ μέρους ἐκείνου, ὅστις πρὸ παντὸς καὶ ὑπεράνω παντὸς καὶ ἀνεπιφυλάκτως καὶ ἀπολύτως καὶ χριστιανικώτατα *ἐπίστευεν*. Εἶχε τὴν πίστιν τοῦ Ἀποστόλου, τὴν μετακινοῦσαν τὰ ὄρη. Ἐπίστευεν εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὡς εἰς βράχον ἀπρόσβλητον καθ' ὅλων τῶν ἐπιθέσεων τῆς ἀπίστου ἐπιστήμης. Ἐπίστευεν, ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ὄχι μόνον δὲν κλονίζουν, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἑδραιοῦσι τὸ κῦρος τῶν Γραφῶν. Κοινὴν καὶ χυδαίαν ἀπεκάλει τὴν δόξαν, καθ' ἣν ἐντὸς τοῦ κόσμου τούτου ἄρχεται καὶ λήγει πᾶσα εὐτυχία, τιμή, ἀρετή. Ἀνεγνώριζε τὴν δσημέραι αὐξανομένην ὑπεροχὴν τῶν αἰσθητῶν καὶ ὑλικῶν καὶ ὁρατῶν ἐπὶ τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ἀοράτων, εὑρίσκων ὅτι λίαν ἰσχυρῶς ἐπιδρῶσι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως αἱ κατώταται κλίσεις αὐτῆς, εἰς τὸ ἠθικὸν δὲ τοῦτο αἴτιον, οὐχὶ εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐπιστήμης, ἀπέδιδε τὴν ἄρνησιν τῆς πίστεως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τὸν σκεπτικισμὸν ὁμοίως ἐξήγει ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἐπὶ τῶν χρόνων ἡμῶν ἀναπτύξεως τῶν κοσμικῶν δυνάμεων καὶ ὁρμῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ· ἀλλ' ἰσχυρίζετο, ὅτι ὄχι ἡ πίστις, ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία ὤφειλε νὰ προσάγῃ ἀποδείξεις καὶ νὰ ὑπερασπίζῃ ἑαυτὴν κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου διέβλεπε τὴν δύναμιν τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ἐπικρατοῦσαν καὶ οὕτω ἐν τῇ συγχρόνῳ ἀτμοσφαίρᾳ· ἡ διαβοουμένη ἰδέα τοῦ **ἀλτρουϊσμοῦ** εἶνε αὐτὴ αὕτη ἡ ἀγάπη τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ ἄλλο ὄνομα.

*

Νοῦς τοιοῦτος, μᾶλλον ἐνδιατρίβων περὶ τὴν μελέτην τῶν καθ' ὅλου ἢ περὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν καθέκαστα, ἐπόμενον ὅτι θὰ ἐξήγειρε κᾶπως τὴν μῆνιν τῶν εἰδικῶς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐξ ἐπαγγέλματος ἐγκυπτόντων εἰς τὰ τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὅρια ἤγγιζεν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀφροντίστως κατεπάτει ὁ Γλάδστων. Ὅθεν, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, οἱ περὶ τὰς κλασικὰς φιλολογίας καὶ τὴν συγκριτικὴν μυθολογίαν ἀσχολούμενοι πολλὰς ἀνακριβείας καὶ πλάνας τοῦ Γλάδστωνος ὑπέδειξαν ἐν ταῖς ἑρμηνείαις αὐτοῦ καὶ ταῖς γνώμαις περὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ τῆς ὁμηρικῆς μυθολογίας. Γάλλος τις φιλόλογος ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων «θεολογικὰ ὀνειροπολήματα» ἀπεκάλεσε τὰς παρακεκινδυνευμένας εἰκασίας τοῦ Γλάδστωνος, καθ' ἃς ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία προῆλθεν ἐξ ἀλλοιώσεως τῶν ὑψηλῶν καὶ μυστηριωδῶν δογμάτων, ἅτινα ἀρχῆθεν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διετηρήθησαν δὲ εἰς τὰς περὶ Θεοῦ καὶ Μεσσίου παραδόσεις τῶν Ἑβραίων.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ εἰς τὴν πολιτικήν, ὅπου οἱ ἀγῶνες τραχύτερον διεξάγονται καὶ οἱ πρωτοποροῦντες καθίστανται σκοπὸς τῶν ἐπιθέσεων ὅλων, οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ὑπῆρξαν ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον ἀβροὶ καὶ περιεσκεμμένοι εἰς τὰς κρίσεις των περὶ τοῦ «μεγάλου ὑλοτόμου τῶν πεπαλαιωμένων θεσμῶν». Ὁ ἐπισημότατος τῶν ἀντιζήλων, ὁ Βήκονσφηλδ, ἰδοὺ πῶς ἐσκιαγράφησεν ἢ μᾶλλον ἐσατύρισε τὸν ἄνδρα, ἀγορεύων εἰς πολιτικὸν συμπόσιον: «Εἶνε λογοκόπος καὶ σοφιστής, μεθύων ἀπὸ τὴν περίσσειαν τῆς λογορροίας του, πλήρης ἐγωιστικῆς φαντασίας, δι' ἧς δύναται ἐν παντὶ καιρῷ νὰ παρέχῃ στάδιον εἰς ἀτελεύτητον καὶ ἀβασάνιστον σειρὰν ἐπιχειρημάτων, πρὸς ἰδίαν ἐγκαύχησιν, δυσφημισμὸν δὲ τῶν ἀντιπάλων». Εἰς τοιαύτας περιστάσεις μόνος ὁ θάνατος, καὶ δι' ἄνδρας ἔτι πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ Γλάδστωνος μεγαλοπράγμονας, ὁ θάνατος, ὁ σφραγίζων τὰ χείλη πάντων, ἀνοίγει τὰ στόματα τῶν γενναιοφρόνων ἐχθρῶν ἐν κατανύξει εἰλικρινείας, συνδιαλάσσων αὐτοὺς πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν. Μαρτυροῦσι περὶ τούτου περιφανῶς οἱ λόγοι τοῦ Σώλσβαρυ πρὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ Γλάδστωνος.

*

Ἀξίζει πρὸ παντὸς νὰ ἐξαρθῇ εἰς οἱονδήποτε λόγον περὶ Γλάδστωνος ὄχι τόσον τὸ ὅτι οὗτος ὑπερεμάχησεν ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ δράσει τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν, καὶ θριαμβευτικῶς ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῶν, ὅσον ὁ τρόπος τῆς προσχωρήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν θεσμῶν τούτων. Γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Γλάδστων, ἀνατραφεὶς ὑπὸ ἰδέας καὶ ἀρχὰς ὅλως ἀλλοίας, συντηρητικός, εὐλαβὴς πρὸς τὸ κόμμα, ἐν τῇ νεαρᾷ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, κατὰ περιέργον ἀντίθεσιν, ἐφ' ὅσον ἠνδροῦτο, ἐφ' ὅσον προέβαινεν εἰς τὸ γῆρας, τοσούτῳ μᾶλλον ἀμείλικτος ἀνεδεικνύετο πολεμιστὴς καὶ ζηλωτὴς διάπυρος τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῆς ἰδίας πατρίδος καὶ τῶν ξένων λαῶν. Καθ' ἡμᾶς, ὁ ἀπαράμιλλος οὗτος ὅσον καὶ βαθύφρων ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ δίκαια τῶν λαῶν, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ φιλελεύθεροι ἰδέαι δὲν παρελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ *ἕτοιμοι* οὕτως εἰπεῖν, δυνάμει γενετῆς, κληρονομίας, παραδόσεως, ἀνατροφῆς, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ βαθμηδὸν διὰ τῆς πάλης καὶ διὰ τῆς αὐτενεργείας ἀνεπτύχθησαν ἐν αὐτῷ. Ἂν δὲν ἀπατώμεθα, εἰς ἓν ἀπὸ τὰ θεολογικὰ του συγγράμματα ὁ Γλάδστων, ὁμιλῶν περὶ τῆς πίστεως, λέγει ὅτι αὕτη ἐπικάθηται ἡμῶν ὡς ἐξωτερικὸν ἔνδυμα, χωρὶς νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ μύχια ἡμῶν ὡς ἀρχὴ καὶ δύναμις ἐνεργοῦσα· καὶ ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον ἐκ τοῦ ὅτι εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ἡ πίστις ἦλθεν ὄχι μετ' ἀγῶνα, ὄχι διὰ θυσίας, ὄχι ὡς ἰσχυρὰ πεπείθησις, ἀλλὰ δι' εὐκόλου τρόπου, ὡς πᾶν ὅ,τι ἔχομεν ἐκ γενετῆς καὶ κληρονομίας, διὰ μέσου τρίτων, ὄχι δι' ἡμῶν αὐτῶν, ὡς πρᾶγμα φυσικόν, ἄνευ ἐκλογῆς τινος καὶ βίας, ὅλως ἐναντίως πρὸς τὸν τρόπον, δι' οὗ ἡ πίστις ζῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· ἡ εἰς τὸ φιλελευθέρως πολιτεύεσθαι πίστις, δὲν ἐπεκάθησε τῆς συνειδήσεως τοῦ Γλάδστωνος ὡς ἐξωτερικὸν ἔνδυμα, ἀλλ' «ὡς ἀρχὴ καὶ δύναμις ἐνεργοῦσα». Ἐκ τούτων ἐξηγεῖται ἡ θαυμαστὴ ὁράσις αὐτῆς. Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Γλάδστων λαλεῖ ἐπὶ τὸ ἀλληγορικώτερον περὶ δύο πολεμιστῶν, οἵτινες εἰς τὰ βάθη τῶν ψυχῶν ἀείποτε παρασκευάζονται εἰς μάχην, ὁ μὲν ἐπιδεικνύων τὸ πρόσωπον, ὁ δὲ φέρων προσωπίδα. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Γλάδστωνος τοῦτο ἔσχε τὸ ἰδιάζον καὶ μέγα γνώρισμα· ἀείποτε ἐπολέμησε μετὰ γυμνοῦ προσώπου. Δικαίως, δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῖος εἶπε τελευταῖον, ὅτι ὁ *Γλαδστωνισμὸς* θὰ ἀντιτίθεται τοῦ λοιποῦ πρὸς τὸν Μακιαβελισμόν· θὰ ἑτοιμῶμεν νὰ προσθέσωμεν: καὶ πρὸς τὸν Βισμαρκισμόν.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΙΣ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν διδασκαλείων μέχρι σήμερον πολλοὶ νόμοι ἐνομοθετήθησαν, πολλὰ διατάγματα καὶ ὑπουργικαὶ ἐγκύκλιοι ἐξεδόθησαν, πλεῖσται πραγματεῖαι ὑπὸ εἰδικῶν ἀνδρῶν συγγραφεῖσαι ἐδημοσιεύθησαν, δι' ὧν εἴτε ἐκανονίζοντο τὰ τῆς λειτουργίας τῶν διδασκαλείων, εἴτε συμβουλαὶ καὶ ὁδηγίαι παρείχοντο πρὸς τελειοτέραν τῶν διδασκάλων, μόρφωσιν. Ἡ θεωρητικὴ ἐκπαίδευσις τῶν δοκίμων ἡ περὶ τὰς μεθόδους ἄσκησις καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτῶν ἀνάπτυξις, εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς συντάξεως καὶ νόμων καὶ προγραμμάτων καὶ τὸ θέμα τῶν παρ' ἡμῖν ἐκδεδομένων παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων καὶ διατριβῶν. Ἐὰν τὰ διδασκαλεῖα ἐκπληροῦσι τὸν προορισμὸν αὐτῶν, ἀπολύοντα διδασκάλους θεωρητικῶς μορφωμένους καὶ πρακτικῶς ἠσκημένους, δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ ἐξετασθῇ. Ἐνταῦθα θὰ πραγματευθῶμεν ζήτημα, τὸ ὁποῖον καὶ νομοθέτας καὶ συγγραφεῖς κατὰ τὸ πλεῖστον διέλαθε, καὶ τὸ ὁποῖον ἢ ἐλάχιστα ἢ οὐδαμῶς τὴν προσοχὴν τῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἐργαζομένων ἐφείλκυσε. Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ *ἤθους* τῶν δημοδιδασκάλων. Τὸ *ἦθος* εἶνε πολυμερής τις καὶ λίαν σύνθετος ἔννοια. Περιλαμβάνει κατὰ τοὺς ψυχολογοῦντας «τὰς σταθερὰς μορφάς, καθ' ἃς ἐκδηλοῦνται ἔν τινι κοινωνίᾳ θρησκευτικά, ἠθικά, καλαισθητικὰ συναισθήματα». Ἤτοι μὲ γλῶσσαν μᾶλλον κοινὴν καὶ ὀλιγώτερον ἐπιστημονικήν: *ἦθος* μιᾶς πόλεως, ἑνὸς λαοῦ, μιᾶς φυλῆς, εἶνε τὸ σύνολον τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν αὐτοῦ, τὰς ὁποίας ἐκδηλοῖ εἴτε εἰς τὰς πρὸς τὸ θεῖον σχέσεις,του εἴτε εἰς τὰς πρὸς τὸν πλησίον, καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀντιλαμβάνεται τὸ καλόν.

Εἰπόντες λοιπὸν ἀνωτέρω ὅτι εἷς ἐκ τῶν σκοπῶν τῆς συντάσεως νόμων, ἐγκυκλίων, παιδαγωγικῶν διατριβῶν κ.λ.π. εἶνε καὶ ἡ *ἠθικὴ* τῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις φοιτώντων διάπλασις καὶ ἀνάπτυξις, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἀνέκαθεν ἐπεδιώχθη ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῖν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν ἡ προαγωγὴ τοῦ συνόλου τῶν ἀρετῶν, καὶ ἡ καταστολὴ πασῶν τῶν ἐμφύτων κακῶν, ἀλλ' ὅτι πρὸς *μέρος* μόνον τούτων ἐστράφη ἡ προσοχὴ αὐτῶν καὶ ὁμολογουμένως οὐχὶ τὸ εὐτελέστερον. Λέγοντες δηλ. *ἠθικὴν διάπλασιν* τῶν παιδευομένων συνήθως περιορίζουν τὸ πλάτος ἐξ ὧν ἡ ἔννοια αὕτη ἀποτελεῖται· ἐννοοῦν δηλ. μόνον ὅτι τὰ διδασκαλεῖα ὀφείλουν νὰ ἐνσταλάζωσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευόντων αἰσθήματα «εὐσεβείας, χρηστότητος, φιλονομίας, φιλοπατρίας, δικαιοσύνης» καὶ εἴ τι ἄλλο. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τὰ ἡμέτερα διδασκαλεῖα ἱκανῶς ἂν μὴ τελείως ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῶν μαθητῶν αὐτῶν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι οὐ μόνον διὰ τοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος οἱ ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἐργαζόμενοι ἐπεδίωξαν τὴν προαγωγὴν τῶν ἀρετῶν τούτων.

Τρανοτάτη τούτου ἀπόδειξις εἶνε τὸ ὅτι, ἐν ᾧ ὁ δημοδιδασκαλικὸς κλάδος εἶνε ὁ πολυαριθμότατος πάντων τῶν λοιπῶν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, σπανιώτατα ὅμως ἀνεφάνη ἐν αὐτῷ σύμπτωμά τι ἠθικῆς σκωρίας.

Ἀλλ' ἐν ᾧ, ὡς εἴπομεν, σπουδαίως τὰ ἡμέτερα διδασκαλεῖα μεριμνῶσι πρὸς καλλιέργειαν τῶν τοιούτων ἀρετῶν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν διδασκομένων, ὅμως ἡ *κοινωνικὴ* μόρφωσις τοῦ διδασκάλου ἐν τοῖς διδασκαλείοις δὲν ἀξιοῦται τῆς προσηκούσης μερίμνης.

Ἡ κοινωνικὴ μόρφωσις εἶνε μία—καὶ οὐχὶ ἡ εὐτελεστέρα—τῶν συγκροτουσῶν τὸ ἦθος ἀρε-

τῶν. Περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν διδαγμάτων, καθ' ἃ τὸ ἄτομον ῥυθμίζει τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους συμπεριφοράν του. Πῶς νὰ συμπεριφέρηται ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν κοιναῖς καὶ ἰδίαις συναναστροφαῖς, πρὸς ὁμήλικας, πρὸς πρεσβυτέρους, πρὸς νεωτέρους, πρὸς ἰσοτίμους, πρὸς ἀνωτέρους ἢ κατωτέρους, πρὸς τοὺς τοιάνδε ἢ τοιάνδε κοινωνικὴν θέσιν κατέχοντας, πῶς νὰ ἀντιλαμβάνηται τὸ καλὸν ἐν πάσῃ περιστάσει τοῦ βίου καὶ πῶς νὰ ἐκδηλοῖ τὰ ἐκ τούτου συναισθήματά του, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς ἢ μορφώσεως τοῦ ἀτόμου. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ κύριον διδασκαλεῖον, ἐν ᾧ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων διδασκόμεθα τὰς ἀρετὰς ταύτας εἶνε ὁ οἶκος. Ἀλλὰ πάντες γινώσκομεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς οἶκος τῶν πλείστων τῆς πατρίδος ἡμῶν χωρίων — καὶ ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὰ ἐννέα δέκατα σύγκειται ἐκ χωρίων — εἶνε ἥκιστα γόνιμον φυτώριον πρὸς βλάστησιν τοιούτων ἀρετῶν. Ὁ Ἕλλην χωρικὸς οἶκος ἐνέχει τὰς ἄλλας ἀρετάς, περὶ ὧν ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην εὐρωπαϊκὴν χώραν, ἀλλ' ὑστερεῖ τὸ πλεῖστον τοῦ πληθυσμοῦ οὐκ ὀλίγον κατὰ τὴν κοινωνικὴν μόρφωσιν. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν δημοδιδάσκαλοι ἕλκουν συνήθως τὴν καταγωγὴν ἐξ οἰκογενειῶν χωρικῶν. Ἐξέρχονται ἐκ τοῦ πενιχροῦ των οἴκου φέροντες ὁμολογουμένως ὡς ἐφόδια ἀγνότητα ψυχῆς καὶ ἄκραν αἰσθημάτων καθαρότητα· ἀλλ' ἐπίσης ὀλίγιστα διδάγματα ἀπεκόμισαν ἐκ τοῦ οἴκου των καλῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ὀρθῆς τοῦ καλοῦ ἀντιλήψεως. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι μέλλουν νὰ μετέλθωσι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα καὶ ἑπομένως καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοὶ νὰ προαγάγωσι τοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμοὺς πρὸς τὴν ἀρετὴν ταύτην, ἀνάγκη ἀπόλυτος τὰ διδασκαλεῖα νὰ ἐκπληρώσι τὰ καθήκοντα περὶ ἃ ὁ οἶκος ἐφάνη ὑστερῶν.

Λοιπὸν ἡ πολιτεία, ὑπουργοὶ δηλ. καὶ διδασκαλεῖα καὶ συγγραφεῖς παιδαγωγικῶν πραγματειῶν ἀντελήφθησαν ὀρθῶς τὴν σημασίαν τοῦ ζητήματος τούτου καὶ προσεπάθησαν νὰ ἀναγάγωσιν αὐτὸ εἰς τὴν προσήκουσαν περιωπήν;

Καθ' ὅσον ἐγὼ τουλάχιστον γνωρίζω, ἐκ μὲν τῶν ὑπουργικῶν γραφείων μόνον πρὸς δημοδιδασκάλους ἐξεπέμφθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐγκύκλιοι περιέχουσαι συμβουλὰς ἀορίστους καὶ γενικὰς περὶ «κοσμιότητος», περὶ «καλῆς ἐν τῇ κοινότητι παρ' ᾗ ὑπηρετοῦσι συμπεριφορᾶς», περὶ «προσοχῆς εἰς τοὺς λόγους, εἰς τὰς πράξεις καὶ εἰς τὰ κινήματά των» περὶ «προσηνείας» κ.λ.π. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἐγκυκλίων τούτων, φερούσῃ χρονολογίαν τοῦ 1855 καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὑπουργοῦ Π. Ἀργυροπούλου, περιέχονται καὶ συμβουλαὶ περὶ «τάξεως εἰς τὸν βίον καὶ καθαριότητος, ἥτις εἶνε ἄφευκτον τοῦ πολιτισμοῦ πλεονέκτημα». Ἐν δὲ τοῖς παρ' ἡμῖν συγγράμμασιν, ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῷ περιλαμβάνοντι κανόνας τινὰς παιδονομικοὺς προτάττονται κεφάλαιά τινα περὶ «τάξεως, ἀκριβείας, φιλοκαλίας, καλαισθησίας καὶ καθαριότητος». Ἰδίᾳ δὲ πλείονα σπουδαιότητα εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπέδωκαν ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν ὁ κ. Μιχ. Σακελλαρόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ αὐτοῦ ὀρθοτάτας συμβουλὰς περὶ τάξεως, καθαριότητος καὶ κοσμιότητος παρέχει, καὶ μάλιστα ὁ κ. Βλάσιος Σκορδέλης, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ *Διδασκαλικῷ ὁδηγῷ*, ὅστις εἶνε ταμεῖον πρακτικωτάτων καὶ ὠφελιμωτάτων εἰς τοὺς διδασκάλους διδαγμάτων, ἅπτεται γενναιότερον καὶ δαψιλέστερον τοῦ ζητήματος πολλὰ χρήσιμα διδάγματα, προϊόντα εὐρείας πείρας καὶ ὀξεδερκείας παρεχόμενος.

Ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, αἱ μὲν τῶν ὑπουργικῶν ἐγκυκλίων συμβουλαί, πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους ἀπευθυνόμεναι, πλὴν τοῦ ὅτι εἶνε γενικαὶ καὶ ἀόριστοι, οὐδεμίαν ὅμως δύνανται νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπίδρασιν εἰς τὰς ψυχὰς ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρετῶν τούτων, ἤτοι τῆς κοσμιότητος, τῆς προσηνείας, τῆς καθαριότητος, τῶν κοσμίων κινημάτων κ.λ.π. Διδάσκαλοί τινες π. χ. νομίζουν ὅτι προσήνεγκον τὸν πρὸς τὴν καθαριότητα ὀφειλόμενον φόρον, ἐὰν ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος διατάξωσι τὸν καθαρισμὸν τοῦ διδακτηρίου, ἐὰν οἱ μαθηταὶ προσέρχωνται καθαροὶ κατὰ τὰ τρία τέταρτα τοῦ προσώπου αὐτῶν. Νομίζουν ὅτι ἱκανῶς προσηνεῖς δείκνυνται ἐὰν χαιρετιζόμενοι ἀντιχαιρετίσωσι κ.λ.π. Τὸ νὰ προστάττῃ τις τὸν ἄλλον «ἔσο καθαρός, προσηνής κ.λ.π.» χωρὶς νὰ προδιδάξῃ αὐτὸν νὰ ἀντιλαμβάνηται ὀρθῶς τὰς ἀρετὰς ταύτας, εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς ἐάν τις προστάττῃ τινὰ νὰ ὁμιλήσῃ ἐν γλώσσῃ τὴν ὁποίαν δὲν ἐδιδάχθη, ἢ νὰ ψάλῃ ᾆσμα εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠσκήθη, ἢ νὰ χορεύσῃ χορὸν τὸν ὁποῖον δὲν ἔμαθε.

Τὰ ἐγχειρίδια τῆς παιδαγωγικῆς ἀληθῶς περιέχουσι λεπτομερεστέρας περὶ τούτου ὁδηγίας καὶ καθοδηγοῦν τὸν διδάσκαλον ἔν τισι περιστάσεσιν εἰς τὴν ἀκριβῆ τοῦ πράγματος ἀντίληψιν. Ὁ κ. Σακελλαρόπουλος π. χ. συμβουλεύει ἐν σελ. 22 τῆς Παιδαγωγικῆς του, πῶς οἱ διδάσκαλοι δέον νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν ἐν τῷ σχολείῳ τάξιν καὶ ὑποδεικνύει τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς καὶ ἐν σελ. 29 περὶ καθαριότητος καὶ κοσμιότητος. Ὁ κ. Βλ. Σκορδίλης ἐπίσης ἐν σελ. 32 γράφει: «Ἡ καθαριότης εἶνε ἀπαραίτητος διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἠθικότητα ἔχει μεγάλην ἐπιρροήν. Ἐξωτερικὴ καθαριότης τοῦ σώματος συνήθως συνδέεται μὲ τὴν ἁγνότητα τῆς ψυχῆς. Τὸ σχολεῖον ἂν ἔχῃ τὴν δικαίαν ἀξίωσιν νὰ καθαρίζῃ τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλληνοπαίδων, ὀφείλει νὰ ἀρχίσῃ τὸν καθαρισμὸν τοῦτον ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐνδυμασίας... Ἡ πρὸς τὴν καθαριότητα ἀγάπη δύναται νὰ ἐμπνευσθῇ εἰς τοὺς παῖδας πρὸ πάντων διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ διδασκάλου». Καὶ κατωτέρω: «Ἡ τάξις εἶνε πολύτιμον προτέρημα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τῆς τάξεως οἰκονομοῦμεν χρόνον, τόπον καὶ χρήματα». Καὶ κατωτέρω: «Ἡ φιλοκαλία καὶ καλαισθησία πρέπει νὰ εἶνε συμπλήρωσις τῆς καθαριότητος καὶ τῆς τάξεως· διότι ἡ φιλοκαλία καὶ καλαισθησία εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα συνεπάγεται τὴν κοσμιότητα τοῦ ἤθους, τὴν εὐπροσηγορίαν τοῦ τρόπου καὶ ἀναπτύσσει ἐν γένει τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ εὐπρεποῦς, τὸ ὁποῖον στενῶς συνδέεται πρὸς τὸ ἀγαθόν.» Παρακατιὼν δὲ δίδει ἱκανὰς συμβουλὰς περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ διδάσκαλοι δύνανται νὰ ἀσκήσωσι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν τάξιν, τὴν καθαριότητα, τὴν φιλοκαλίαν καὶ καλαισθησίαν.

Ἀλλὰ καὶ αἱ συμβουλαὶ αὗται καὶ ὁδηγίαι τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν πρῶτον μὲν ἀμφίβολον εἶνε, ἐὰν θὰ ἀναγνωσθῶσιν ὑπὸ τῶν διδασκάλων, καὶ δεύτερον καὶ αὗται ἀποτελοῦν μόριον μόνον τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἡ κοινωνικὴ μόρφωσις τοῦ διδασκάλου σύγκειται. Πλὴν δὲ τούτου ὅσον πρακτικῶς καὶ ἂν ἐκφέρωνται, πάλιν ἐλλείπει ἡ ἄσκησις, δι' ἧς καὶ μόνης ἐπιδρῶσιν αὗται ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ διδασκάλου καὶ ἥτις ἄσκησις μόνον εἰς τὰ διδασκαλεῖα εἶνε δυνατὸν καὶ πρέπει νὰ συντελῆται.

Τὸ διδασκαλεῖον λοιπὸν ὑπολείπεται ὡς τὸ κυριώτατον ἐργαστήριον, ἐν ᾧ λειαίνεται τοῦ μέλλοντος διδασκάλου ἡ ψυχή, ἐκτριβομένης τῆς ἀγροικίας, τῆς βαναυσότητος καὶ τῶν χυδαιοτήτων, ἃς πολλάκις ἐκ τοῦ οἴκου ἄκων ἀπεκομίσατο. Τὸ διδασκαλεῖον εἶνε ὁ κυριώτατος τῶν νόμων τῆς κοσμιότητος, τῆς καθαριότητος, τῆς τάξεως, τοῦ εὖ φέρεσθαι ἐν πάσῃ τοῦ βίου σχέσει. Τὸ διδασκαλεῖον τέλος εἶνε τὸ χαλκευτήριον τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ὑγιοῦς, τοῦ χαρίεντος, τοῦ ὠφελοῦς, τοῦ ἀνεπιτηδεύτου. Ἐκ τοῦ διδασκαλείου λοιπὸν μετοχετεύονται διὰ τῆς ψυχῆς τοῦ διδασκάλου εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὀρθὰ κοινωνικὰ διδάγματα καὶ ἀναπλάττονται τὰ ἤθη καὶ προάγονται αἱ κοινότητες καὶ ἐξανθρωπίζονται.

Ἀλλ' ἄρα κατενόησαν πάντα τὰ διδασκαλεῖα τοῦ κράτους τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἐπεδίωξαν καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀνενδότως τὴν μόρφωσιν τοῦ διδασκάλου; Ἵνα ἐξενέγκῃ τις γνώμην εἰλικρινῆ καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀφεστῶσαν, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ γνωρίσῃ διδασκάλους ἐκ πάντων τῶν διδασκαλείων ἀποφοιτήσαντας καὶ νὰ ἔχῃ συνεργασθῇ μετ' αὐτῶν. Οἱ μετ' ἐμοῦ συνεργαζόμενοι δημοδιδάσκαλοι ἀπεφοίτησαν οἱ πλεῖστοι μὲν ἐκ τοῦ διδασκαλείου Ἑπτανήσου, οὐκ ὀλίγοι δ' ἐκ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, εὐάριθμοι δ' ἐκ τῶν λοιπῶν. Οἱ ἐκ τοῦ διδασκαλείου τῆς Ἑπτανήσου ἀποφοιτήσαντες εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ἑπτανήσιοι. Αἱ ἑπτανησιακαὶ πόλεις, ἄλλαι μὲν ἕνεκα τοῦ φιλαποδήμου τῶν κατοίκων αὐτῶν, ἄλλαι δὲ ἕνεκα λόγων ἱστορικῶν, ἄλλαι ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς των θέσεως, καὶ ἄλλαι ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῆς συγκοινωνίας, εἶνε ἀναμφισβητήτως προηγμέναι εἰς πολιτισμὸν ὑπὲρ τὰς πλείστας χώρας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ τὸν ἔσχατον π. χ. χωρικὸν διακρίνει ποιά τις τοῦ ἤθους ἀβρότης, μὴ παρατηρουμένη εἰς τὰς λοιπὰς χώρας. Καὶ ὁ Ρουμελιώτης καὶ ὁ Πελοποννήσιος χωρικὸς πολλάκις ἔχουν μέσα εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς των εὐγένειαν αἰσθημάτων καὶ ἁγνότητα προαιρέσεως κρυσταλλώδη· ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι τοὺς ὀρεινοὺς μάλιστα χαρακτηρίζει καὶ τραχύτης τις ἤθους ἐξικνουμένη οὐκ ὀλιγάκις μέχρι ἀγροικίας, καὶ ἀδεξιότης τρόπων καταφανής. Ἕνεκα τούτου ὁ ἑπτανήσιος διδάσκαλος ἐξ οἰκογενειῶν ἡμερωτέρων καὶ ἁπαλωτέρων τοὺς τρόπους ἕλκων τὴν καταγωγὴν καὶ ἐν τῷ διδασκαλείῳ τῆς Ἑπτανήσου μετὰ συμμαθητῶν τῆς αὐτῆς φύσεως συναναστρεφόμενος ἐπὶ τριετίαν καὶ ὑπὸ διδασκάλων λελεασμένων τὴν ψυχὴν παιδευόμενος κέκτηται καὶ εὐτραπελίαν τινὰ καὶ χάριν καὶ καλαισθησίαν καὶ φιλοκαλίαν. Σπάνιον εἶνε νὰ ἴδῃ τις διδάσκαλον Κερκυραῖον ἢ Κεφαλλῆνα ἢ Ζακύνθιον ἢ Ἰθακήσιον ἠμελημένον τὴν περιβολήν, ἀδέξιον ἐν ταῖς περιστάσεσι τοῦ βίου ταῖς ποικίλαις, ἄχαριν, ἀκαλαίσθητον. Σπάνιον εἶνε νὰ ἐκφύγῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ φράσις μὴ κανονιζομένη ὑπὸ τῶν νόμων τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὴν θέσιν τοῦ μεθ' οὗ συνδιαλέγεται ἀβρότητος.

Ἀλλὰ βεβαίως καὶ τοῦ Ἑπτανησίου διδασκάλου ἡ κοινωνικὴ μόρφωσις ἠδύνατο νὰ εἶνε ἐντελεστέρα. Τὸ διδασκαλεῖον ἐργαζόμενον ἐπὶ τοιούτου ὑλικοῦ ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἰσχυρότερον τὸ αἴσθημα τῆς φιλοκαλίας· ἠδύνατο νὰ ὑποθάλψῃ καὶ ἀναρριπίσῃ σφοδρότερον τὰ καλαισθητικὰ αὐτοῦ ἔνστικτα, ἠδύνατο νὰ περιστείλῃ ἀτελείας τινὰς διαιτητικάς, αἱ ὁποῖαι εἶνε καταφανέστεραι εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων διδασκαλείων ἀποφοιτήσαντας. Πῶς τοῦτο ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ, εἴπωμεν παρακατιόντες.

Τὰ λοιπὰ διδασκαλεῖα δέχονται τροφίμους συνήθως ἐκ τῶν λοιπῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους χωρῶν. Οἱ δόκιμοι, ὡς εἴπομεν, εἰσέρχονται εἰς αὐτὰ μὲ ἁγνὰ ἀληθῶς τὰ ἤθη. Τοὺς χαρακτηρίζει ἡ ἀφέλεια τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἐκφράσεως, ἔρως πρὸς τὸ χωρίον των καὶ τὴν οἰκογένειάν των, φόβος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα των. Ἀλλ' ἔχουν ἐπίσης καὶ

πάντα τὰ ἐλαττώματα τῆς ἀνατροφῆς των. Ἡ ἀφέλειά των ὑπερπηδᾷ οὐκ ὀλιγάκις τὰ ὑπὸ τῶν ἀνεπτυγμένων κοινωνιῶν διαγεγραμμένα ὅρια. Ἡ συμπεριφορά των καὶ πρὸς πρεσβυτέρους καὶ πρὸς ὁμοτίμους ἐν ταῖς ποικίλαις τοῦ βίου περιστάσεσι δὲν βασίζεται πολλάκις ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν νόμων τῶν διεπόντων σήμερον τὰς σχέσεις πεπολιτισμένων λαῶν. Ἡ ἀνατροφή των δὲν ἐνισχύει τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ καλόν, τὸ καθάριον, τὸ χαρίεν, τὸ ἁβρόν. Ἡ δίαιτα αὐτῶν οὐ μόνον ὑπὸ ἔποψιν τροφῆς, ἀλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν δὲν εἶνε ἡ προσήκουσα, πολλῶν καὶ μεγάλων ἐλλείψεων παρατηρουμένων. Οἱ εἰσερχόμενοι τέλος εἰς τὰ λοιπὰ διδασκαλεῖα, μάλιστα δὲ τὸ τῆς Πελοποννήσου δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς ὄγκους χρυσοῦ ἀκατεργάστους· τὸ ἔνδον ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀγνὴν των ψυχήν, τὸ ἔξω, δηλ. αἱ ποικίλαι ὕλαι αἱ μετὰ τοῦ χρυσίου ἀναμεμιγμέναι αἱ τὴν λάμψιν καὶ τὴν στιλπνότητα τοῦ χρυσοῦ ἀμαυροῦσαί πως, ἐκπροσωπεῖ τὰ ῥηθέντα ἐλαττώματά των.

Τοιοῦτος λοιπὸν ὁ δόκιμος εἰσέρχεται εἰς τὰ λοιπὰ διδασκαλεῖα καὶ μάλιστα εἰς τὸ τῆς Πελοποννήσου, τὸ ὁποῖον μοὶ ἐδόθη πλείων εὐκαιρία νὰ γνωρίσω. Τοιοῦτοι λοιπὸν ὄγκοι χρυσοῦ ῥίπτονται εἰς τὴν μορφωτικὴν αὐτὴν χοάνην. Πῶς ἄρα γίνεται ἡ κατεργασία αὐτοῦ καὶ πῶς ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου ἐξέρχονται;

(Ἕπεται τὸ τέλος).

Γ. Α. Μπουκουβαλας

ΤΟ ΤΟΥΦΕΚΙ

Τὸ βροντερό σου λάλημα κι' αὐτ' ἡ θωριά σου μόνη,
Πάστράφτει σὰ φεγγοβολιὰ πεσμένη ἀπὸ τἀστέρια,
Δίνει καρδιὰ στὸν ἄκαρδο καὶ διπλοδυναμώνει
Τρεμουλιασμένα χέρια.

Φίδι χρυσό, ποῦ τρέφεσαι μὲ βόλια καὶ μπαροῦτι,
Μπρὸς στοὺς τυράννους σέρνεσαι κι' ἀκοίμητα σφυρίζεις·
Φλόγα πετάει τὸ στόμα σου — καὶ μὲ τὴ φλόγα τούτη
Τὴ λευτεριὰ χαρίζεις.

Μέσ' στοῦ πολέμου τὴ βοὴ μὲ σέν' ἁρματωμένοι
Ὅλοι τὸ θάνατο κρατοῦν καὶ γίνοντ' ὅλοι ἴσοι
Κ' ἔχουνε κ' ἴσια τὴν τιμή: κι' ὅποιος μὲ σὲ πεθαίνει
Κι' ὅποιος μὲ σένα ζήσῃ.

Ἂν κἄποτ' ἄγριος φονιᾶς τὰ χείλη σοῦχει βρέξῃ
Στὸ αἷμ' ἀθῶας ἀρετῆς — δική του ἡ ἀτιμία!..
Ἐσὺ στεφάνι δάφνινο φορεῖς ποῦ σοῦχει πλέξῃ
Ἀθάνατ' Ἱστορία.

Χάρο καὶ Κοσμοχαλαστὴ σὲ λέν, σὲ κράζουν ὅλοι
Οἱ δειλιασμένοι κ' οἱ μωροί. χωρὶς νὰ συλλογιῶνται
Ἀπὸ τὴν καθεμιὰ ζωὴ ποῦ παίρνεις μὲ τὸ βόλι
Πόσες ζωὲς γεννιῶνται!

Γεωργιος Δροσινης

ΕΠΙ ΤΗι ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

1798 – 1898

Ο ΡΗΓΑΣ[1]

ΔΡΑΜΑ

ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΠΡΟΣΩΠΑ

Ρηγας.—Πανταζης.—Σητσαιος, ἰατρός.—Αργεντης, ἔμπορος.— Καπεταν Σταθης —Παπα Κοσμας.—Φωτιος, διδάσκαλος. — Σκουφας. — Χριστοφορος Περραιβος.—Αξιωματικος Αυστριακος.—Αυγη, κόρη τοῦ Καπετὰν Στάθη. — Ἡ Μαμμη της. — Ο Πασας Πασβανογλους, φίλος τοῦ Ρήγα.-Ο Μαρασλη Πασας — Ο Φρουραρχος του Βελιγραδιου. — Αλης, λιποτάκτης.-Αξιωματικος -Δυο στρατιωται.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΣΚΗΝΗ Ζ'

Οἱ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΙ πλὴν τοῦ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ.

ΡΗΓΑΣ

Λοιπὸν δὲν ἦτον ὄνειρον!—Πατρὶς δυστυχισμένη!
(*περιπτυσσόμενος τὸν Σητσαῖον καὶ Περραιβὸν*)
Φίλοι μου!

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Ἡ μετάνοια τὸ στῆθός μου σπαράζει.
Ἤμαρτον! ὤ, ἀφῆτέ με νὰ μοιρασθῶ τὴν τύχην
ποῦ σᾶς ἑτοίμασα!—μαζί, μαζί σας ν' ἀποθάνω,
ἐὰν ἡ προδοσία μου στὸν θάνατον σᾶς φέρῃ.

ΡΗΓΑΣ

Μακράν! εἶνε ἡ θέσις σου κοντὰ εἰς τὴν ἀγχόνην—

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Ἡ στὰ βασανιστήρια, ποῦ βέβαια μᾶς προσμένουν.

ΡΗΓΑΣ

Τότ' ἔλα, σῦρε τὸ σκοινί, κι' ἀκόνισε τὸ ξίφος,
καὶ στὴ φωτιὰ τὰ σίδερα νὰ τὰ πυρώσῃς, ἔλα.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Φύγε! ἡ μαύρη πράξίς σου —
(*δεικνύει τὸν Ρήγαν*)
μὲ λάμψι τὸν στολίζει.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ (*ἐνῷ ὁ Σητσαῖος καὶ Περραιβὸς τὸν ἀπωθοῦν πρὸς τὴν θύραν*)

Ἀκούσατέ με μιὰ στιγμὴ — νὰ ὁμιλήσω θέλω.
Ἐξομολόγησι ζητῶ — τὴν τελευταία χάρι!

ΡΗΓΑΣ

Κριτής σου κ' ἐξαγορευτὴς εἶνε τὸ Γένος —

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Μῖσος,
ζηλοτυπία σκοτεινὴ — δυστυχισμένη ἀγάπη —
γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς Αὐγῆς ἐγίνηκα προδότης!

ΡΗΓΑΣ (*πρὸς τοὺς φίλους του*).

Βέβαια παρεφρόνησε.

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Κάτι μυστήριο τρέχει.

[1] Ἴδε σελ. 106.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Ὅταν τὴν εἶδα σὰν τρελλὴ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὴν Βιέννη—

ΡΗΓΑΣ

Ποιός; ἡ Αὐγή;

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Ναί· εἶν' ἐδῶ, γιὰ σέ, γιὰ νὰ σὲ σώσῃ.

ΡΗΓΑΣ

Γιὰ νὰ μὲ σώσῃ;

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Ἄκουσε — τὴν ἀγαπῶ — καὶ τόσον
ὅσον ἐκείνη σ' ἀγαπᾷ! Κ' ἐγὼ—κ' ἐγὼ γιὰ τοῦτο
σ' ἐφθόνησα, σ' ἐμίσησα, κ' ἐμπρός της εἶχα ὁμόσει
ἐκδίκησιν! Κι' ὡς ἔμαθε πῶς ἔστειλες σ' ἐμένα
τὰ πράγματά σου —

ΡΗΓΑΣ

Ὤ, ἀρκεῖ—δυστυχισμένε Στάθη!
Κόρη φτωχή!

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Σατανικὴ περιπλοκὴ πραγμάτων!

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Ἡ μοῖρα πόσον ἄσπλαχνα μὲ τοὺς ἀνθρώπους παίζει!

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Τὴν ἀγαθή των πρόθεσιν εἰς τὸ κακὸν πῶς στρέφει!

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Σᾶς ἐξωμολογήθηκα — σκοτώσετέ με τώρα.

ΡΗΓΑΣ (*ἀποστρέφων τὴν ὄψιν καὶ ἀπομακρυνόμενος*).

Στὸ σιγανὸ μαρτύριο τῆς πράξεώς σου ζῆσε.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

Νὰ ζῶ! ν' ἀκούω τὲς στιγμὲς βουβὰ νὰ ξεκολλοῦνε
ἀπὸ τὸ σάπιο καὶ βραχνὸ ρολόγι τῆς ζωῆς μου,
καὶ νὰ μὲ σύρνουν—κάθε μιὰ ἀτέλειωτη σὰν χρόνος—
ἀπ' τῆς ζωῆς τὰ βάσανα στοῦ Ἅδου τὰ μαρτύρια!
Ν' ἀκούω τὴ συνείδησι στοῦ στήθους μου τὰ σκότη
νύκτα καὶ μέρα νὰ βογκᾷ, νὰ κράζῃ: «Ἰούδα, Ἰούδα!»

(*Ἵστανται μίαν στιγμὴν μὲ ὠρθωμένας τρίχας καὶ ἄγριον βλέμμα καὶ εἶτα ὁρμᾷ ἔξω τοῦ δωματίου. Οἱ λοιποὶ προσβλέπουσιν ἀλλήλους σιωπῶντες*).

ΡΗΓΑΣ

Ἀπὸ ἐλπίδων οὐρανόν, εἰς γῆν ἀπελπισίας.

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Ἂν ἡ ἐλπὶς μᾶς ἄφησεν, ἀλλὰ τὸ θάρρος μένει.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Θενὰ φανῶμεν ἄξιοι τοῦ Ρήγα συνεταῖροι,

ΡΗΓΑΣ

Ναί, θάρρος! — Εἶνε τὸ στερνὸ καὶ μυροβόλον ἄνθος
Ποῦ μέσα στὰ συντρίμματα φυτρόνει τῆς ζωῆς μας.—
Ἀλλ' ἡ ἐλπίς;

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Ἴσως κι' αὐτὴν ὁ Πλάστης μᾶς τὴν στεῖλῃ.

ΡΗΓΑΣ

Ἐλπίς! ὦ μιὰν ἀκτίνά σου στὴ σκοτεινιά μας στεῖλε!
Ἐσὺ ποῦ χύνεις ἔξαφνα παρήγορο τὸ φῶς σου
ἕως καὶ εἰς τοῦ μνήματος τὸ στόμα τ' ἀνοιγμένο
κ' εἰς τὸν νεκρόν, ὁποῦ θρηνοῦν, ζωὴ ξαναχαρίζεις! —

(*διακόπτεται ἀποτόμως καὶ στρέφεται πρὸς τὸν Περραιβόν*)

Ὤ, ἂν ὁ Παντοδύναμος μ' ἐμπνέει αὐτὴν τὴν ὥρα!—
Χριστόφορε, ἡ γαλλικὴ σὲ σώζ' ὑπηκοότης

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ἐγὼ νὰ ζήσω, ἐνῷ σύ — ὤ, μή μου ἀφαιρέσῃς
αὐτὴ τὴ δόξα, τὴν τιμή, μαζί σου ν' ἀποθάνω!

ΡΗΓΑΣ

Πλὴν νὰ μᾶς σώσῃς πρόκειται.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Μ' ἀναφτερόνεις, λέγε.

ΡΗΓΑΣ

Μὲ γράμματα στὸν πρόξενον θὰ τρέξῃς τῆς Γαλλίας,
καὶ εἰς τὸν Ναπολέοντα.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ἂν ἡ ἐλευθεριά μου
θὰ γίνῃ σωτηρία σου.—Στοὺς ἰσχυροὺς μας φίλους
ἐλπίζω.

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Ρήγα μου, ἂς σωθῇς, κι' ἂς ἀποθάνω ἀμέσως.
(*ὁ Ρήγας καθίζει ἐνώπιον τραπέζης καὶ γράφει*)

ΡΗΓΑΣ (*μονολογῶν*).

Ἐὰν τὸ κατορθώσωμεν —
(*πρὸς τὸν Περραιβόν*)
Περιστερὰ σὺ γίνου,
καὶ πέτα, φέρε τὸ χλωρὸ κλωνάρι τῆς ἐλπίδος
στὴν κιβωτὸν τῆς φυλακῆς.
(*ἐξακολουθεῖ γράφων*)

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ (*πρὸς τὸν Σητσαῖον*).

Ἄχ, δὲν ἀντέχω πλέον!
ὁ Ρήγας εἰς τὴν φυλακήν! Πῶς ἤθελα νὰ κλάψω
καὶ νὰ ξεσπάσω σὲ λυγμούς, ποῦ πνίγουν τὴν καρδιά μου.

ΣΗΤΣΑΙΟΣ

Μιμήσου τον· παράδειγμα μᾶς δίδει καρτερίας.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Μὲ πληγωμένον ἀετὸ μοῦ φαίνεται πῶς μοιάζει,
ποῦ σ' ἕνα βράχο κάθεται· κ' ἐνῷ τὸ αἷμα στάζει,
μὲ μάτι θλιβερὸ μετρᾷ τὸν ἄπειρον ἀέρα,
ποῦ μιὰ φορὰ περήφανα σὲ μιὰ στιγμὴ περνοῦσε.
(*Κρύπτει τὴν ὄψιν εἰς τὸ στῆθος τοῦ Σητσαίου, ὅστις ἀπομάσσει ἓν δάκρυ*).

[*Ἡ αὐλαία πίπτει*].

ΜΕΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

ΣΚΗΝΗ Η'

Δωμάτιον ἐν Ξενοδοχείῳ.

ΑΥΓΗ (*ἀνοίγει τὸ παράθυρον*).

Εἰς τὸν λιμένα ἐσβύσανε σιγὰ σιγὰ τὰ φῶτα
κι' ἀκόμη φέγγουν μερικὰ ἐδῶ κ' ἐκεῖ στὴν πόλι,
Γαλήνη! σκύλου γαύγισμα ἠχολογεῖ στὰ σκότη
ἀπὸ καράβι μακρυνό. Καλότυχος ποῦ εἶσαι,
σὺ ποῦ φυλάττεις ἄγρυπνος, πιστὸς τὸν κύριό σου!
Ἄχ, νὰ μποροῦσα ν' ἀγρυπνῶ κ' ἐγὼ κοντὰ στὸ Ρήγα,
ὁποῦ τὸν ζώνουν κίνδυνοι! — Νὰ ἔφθασεν ἀκόμη;
Κι' ἂν ἦλθε, σὲ ποιὸ τάχατες ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦτα
τὴν κουρασμένη κεφαλὴ στὸ προσκεφάλι γέρνει;

(*ἡ θύρα κρούεται*)

Ἀλλὰ δὲν κτύπησαν, θαρρῶ; Τίς νἆναι τέτοιαν ὥρα;
πῶς τρέμω!

ΦΩΝΗ (*ἔξωθεν*).

Ἀνοίξετε.

ΑΥΓΗ

Ἡ φωνὴ τοῦ Περραιβοῦ!

(*Ἀνοίγει καὶ εἰσέρχεται ὁ Περραιβός*).

ΣΚΗΝΗ Θ'

ΑΥΓΗ, ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ.

ΑΥΓΗ

Τί τρέχει;

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ἀπὸ τὸν Ρήγαν ἔρχομαι.

ΑΥΓΗ

Ἀπὸ τὸν Ρήγαν; ξεύρει,
ξεύρει λοιπὸν πῶς εἶμ' ἐδῶ;—Πλὴν λάλησε!—Πῶς εἶσαι
τόσο χλωμός! Ἀλλοίμονον, κάτι κακὸν θ' ἀκούσω.
Ξεστόμισε τὴν εἴδησι, ὁ τρόπος σου φονεύει.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ἦλθες καὶ παρεκάλεσες ἐσὺ τὸν Μαργαρίτην
τοῦ Ρήγα τὰ κιβώτια μὴ τύχῃ καὶ προδώσῃ;

ΑΥΓΗ

Ὅλα λοιπὸν τὰ ξεύρετε;

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ (*σείων θλιβερῶς τὴν κεφαλήν*).

Καὶ ὅσα σὺ δὲν ξεύρεις.

ΑΥΓΗ (*ἔντρομος*).

Τί τρέχει;—Παντοδύναμε, ποιὰ ὑποψία μαύρη!—
Λάλησε, μή με λυπηθῇς!

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Τὰ πρόδωκε!

ΑΥΓΗ (*συμπλέκουσα τὰς χεῖρας ἐν ὀδύνῃ*).

Θεέ μου!

(*μετὰ μικρόν*)

Κι' ὁ Ρήγας;—ζῇ; ἐσώθηκε;

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Φυλακισμένος εἶνε!

ΑΥΓΗ (*μὲ λυγμούς*).

Φυλακισμένος!—Κ' εἶμ' ἐγὼ ἐλεύθερη ἀκόμη!
Τὸ ἄστρο τῆς ἐλευθεριᾶς στῆς φυλακῆς τὸν τάφον!

(*κλαίει*)

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Κλάψε, γιατὶ σκληρότερα εἶν' ὅσα θεν' ἀκούσῃς.

ΑΥΓΗ (*ἐναγωνίως*).

Λέγε, μοῦ πάγωσ' ἡ καρδιά.

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Δὲν ἤξευρ' ὁ προδότης
τί τὰ κιβώτια ἔκρυπταν, ἀλλ' οὐδὲ τίνος ἦσαν.—

ΑΥΓΗ

Ἐγὼ λοιπόν!—Ἐπάνω μου τ' ἀνάθεμα τοῦ Γένους!

(*πίπτει εἰς τὸ ἀνάκλιντρον καὶ κρύπτει τὴν ὄψιν εἰς τὰς χεῖρας*)

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ἀλλ' ἄκουσε. Ὀλότελα δὲν χάθηκ' ἡ ἐλπίς μας.
Μᾶς ἔτυχε φιλάνθρωπος καὶ ἄγαθὸς Νομάρχης,
Πετόγκιν. Ἔδειξε πολλὴ συμπάθεια στὸν Ρήγαν
καὶ εἰς τὰς παρακλήσεις του ἐλεύθερον μ' ἀφῆκε.
Τώρα στὸν πρόξενον ἐγὼ πηγαίνω τῆς Γαλλίας
νὰ τοῦ εἰπῶ τὰ τρέχοντα, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ
τοῦ Ρήγα τὴν ἀπαλλαγή.

ΑΥΓΗ

Στῶν δυνατῶν τὲς θύρες
νὰ στέλλῃ νὰ παρακαλῇ γιὰ τὴν ἐλευθεριά του!—
Ἄχ, τοὐρανοῦ ἐκλείσθηκαν οἱ δρόμοι ἐμπροστά μου—

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ἀκόμη μίαν ἐντολὴν ἐκ μέρους του σοῦ φέρω.

ΑΥΓΗ

Σ' ἐμέ; καὶ δὲν μ' ἐμίσησε; καὶ δὲν μὲ καταράσθη;—
Σ' ἐμένα;

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Δίχως ἄργητα στὴν Βιέννην νὰ γυρίσῃς.

ΑΥΓΗ

Ἐνῷ ἐκεῖνος μένει ἐδῶ;

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Τὸν στέλλουν εἰς τὴν Βιέννην.
Ἀλλ' ἐπειδὴ περίγυρα μᾶς ζώνει προδοσία,
στὰ χέρια σου ἐμπιστεύεται τὰ γράμματά του—λάβε.

(*τῇ ἐγχειρίζει ἐπιστολὰς*)

Εἰς τὸν Ἀργέντην, τὸν Κοσμᾶ καὶ τοὺς λοιποὺς ἑταίρους.
Εὐθὺς νὰ γίνουν ἄφαντοι.

ΑΥΓΗ (*φιλοῦσα τὰς ἐπιστολὰς*)

Σ' ἔννοιωσα, θεῖε Ρήγα!
Μὲ τῆς ἐμπιστοσύνης σου τὸ δεῖγμα τοῦτο θέλεις
νὰ σώσῃς ἀπ' τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀπελπισία
μιὰ δύστυχη!—Γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ σωσμένον, θενὰ ζήσω.
Κατόπιν;

(*ἵσταται κατηφής*).

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Ὁ καιρὸς περνᾷ κι' ἀλλάζει τὴ βουλή μας.—
Ἐγὼ πηγαίνω.

ΑΥΓΗ

Μιὰν στιγμὴν—μιὰν λέξιν ἔχω ἀκόμη.
Εἰπέ μου, τὸν ἐσύντριψεν ὁ κεραυνός; τὸ τραῦμα
κατέρριψε τὸ φρόνημα τὸ ὑπερήφανόν του;

ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

Τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς στὴν δυστυχίαν λάμπει!

(*ἐξέρχεται*).

[*Ἡ αὐλαία πίπτει*].

(Ἕπεται συνέχεια)

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ

Ἡ μετὰ φρονήσεως καὶ ἐν μέτρῳ ἐργασία, λέγει ὁ Σμάϊλς, εἶνε ἀγαθὴ καὶ διὰ τὸ πνεῦμα καὶ διὰ τὸ σῶμα. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τρέφεται καὶ ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν σωματικῶν ὀργάνων, ἅτινα πρέπει νὰ ἐκγυμνάζῃ διὰ τῆς ἐργασίας. Οὐχὶ ἡ ἐργασία, ἀλλ' ἡ ὑπέρμετρος ἐργασία βλάπτει. Ἡ βαρεῖα δ' ἐργασία προξενεῖ ὀλιγώτερον κακὸν τῆς μονοτόνου ἐργασίας, τῆς δυσαρέστου καὶ ἄνευ ἐλπίδος. Πᾶσα ἐργασία εἶνε καλὴ ὅταν ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς ἐλπίδος· καὶ ἓν τῶν μεγαλητέρων μυστηρίων τῆς εὐτυχίας εἶνε νὰ ἐνασχολῆται τις ὠφελίμως ἔχων δι' ἐλπίδος ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ.

ΟΙ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΑΡΚΤΩΝ[1]

Δ'

Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου γνωστὴ ἦτο μόνη ἡ Μεγάλη Ἄρκτος, ἥτις καὶ ἅμαξα ἐκαλεῖτο

Αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως,
Ἥμενος· οὐδὲ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτεν,
Πληϊάδας τ' ἐσορῶντι καὶ ὀψὲ δύοντα Βοώτην,
Ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησι καλέουσιν,
ἡ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει,
οἴη δ' ἄμμορός ἐστι, λοετρῶν Ὠκεανοῖο·
τὴν γὰρ δή μιν ἄνω γε Καλυψὼ δῖα θεάων
ποντοπορευέμεναι ἐπ' ἀριστερὰ χειρὸς ἔχοντα.

(Ὀδ. Ε, 270, Ἰλ. Σ. 487).

Τὸ ὄνομα *ἅμαξα* φαίνεται ὅτι ἐδόθη εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦτον διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος αὐτοῦ πρὸς τὸ τῆς ἁμάξης, καὶ τότε οἱ μὲν τέσσαρες τοῦ τετραπλεύρου ἀστέρες παριστῶσι τοὺς τροχοὺς αὐτῆς, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς τὸν ῥυμόν. Ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐκαλεῖτο *ἅμαξα τοῦ Ὀσίριδος*, ὑφ' ἡμῶν δὲ καὶ *ἅμαξα τοῦ Δαυΐδ*. Διεκρίνετο προσέτι καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Septemtriones ἤτοι οἱ ἑπτὰ βόες.

Κατὰ τὸν Ὅμηρον ἡ μεγάλη Ἄρκτος εἶνε *ἄμμορος λοετρῶν Ὠκεανοῖο*· διότι οἱ τότε ἄνθρωποι, βλέποντες τὴν Ἑλλάδα περικυκλουμένην πανταχόθεν σχεδὸν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, περιβαλλούσης αὐτὴν ὡς ζώνη, ἧς αἱ κυαναῖ πτυχαὶ κυματίζουσι μετὰ τοσαύτης χάριτος ἐπὶ τῶν πλευρῶν της, ἐφαντάζοντο τὸν Ὠκεανὸν ὡς ποταμὸν μέγαν περιῤῥέοντα ὅλην τὴν γῆν—διότι οὕτω περιγράφουσιν αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος—καὶ ὅτι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἀνατέλλουσιν ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ δύουσι πάλιν εἰς αὐτόν, λουόμενοι ἐν τοῖς ὕδασιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Μεγάλη Ἄρκτος εἶνε ἀμέτοχος τοιούτων λουτρῶν· τὴν τιμωρίαν ταύτην ἀπῄτησεν, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ μυθολογικῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς, ἡ Ἥρα. Ὁ Βιργίλιος ἀναφέρει εἰς τὰ Γεωργικὰ αὐτοῦ, ὅτι ἀμφότεραι αἱ Ἄρκτοι εἰσὶν ἀμέτοχοι τῶν ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Ὠκεανοῦ λουτρῶν

Arctos Oceani metuentes aequoretingi.

Ἡ Μεγάλη Ἄρκτος οὖσα πάντοτε ὁρατὴ παρ' ἡμῶν[2], τεταγμένη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ὡς ἄγρυπνος τρόπον τινὰ φύλαξ τοῦ οὐρανίου θόλου, στρέφεται ἐντὸς 24 ὡρῶν ἐξ Α. πρὸς Δ. περὶ τὸν πόλον, ἢ ὡς λέγει ὁ Εὐριπίδης τὸν χρυσοῦν πόλον *Ἄρκτος στρέφουσ' οὐραίᾳ χρυσήρει πόλῳ* (Ἴων 1154), ἡ δὲ τοιαύτη κανονικὴ κίνησις αὐτῆς χρησιμεύει εἰς τοὺς ἀγρότας καὶ ποιμένας ὡς σημεῖον τῆς ἐνδείξεως τῶν ὡρῶν, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐχρησίμευε. Διότι τοῦτο προφανῶς θέλουν νὰ δείξουν οἱ ποιηταὶ Ἀνακρέων καὶ Θεόκριτος, λέγοντες

Μεσονυκτίοις πόθ' ὥρας,
στρέφεθ' ἡνίκ' Ἄρκτος ἤδη
κατὰ χεῖρα τὴν Βοώτου.

(Ὠδὴ Ἀνακρέοντος εἰς Ἔρωτα).

Ἅμος δὲ στρέφεται μεσονύκτιον ἐς δύσιν Ἄρκτος
Ὠρίωνα κάτ' αὐτόν, ὃ δ' ἀμφαίνει μέγαν ὦμον.

(Θεοκρ. Εἰδύλ. ΚΔ' 11).

Οὐ μόνον ὁ ἀστερισμὸς τῆς Μεγάλης Ἄρκτου ἐχρησίμευσεν ἀνέκαθεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ὡρολόγιον κατὰ τὰς νύκτας, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπιφανῆ οὐράνια σώματα, παριστῶντα μεγαλοπρεπέστατα ὡρολόγια. Διότι διὰ τῆς κανονικῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τινων ἀστέρων μετρεῖ ὁ ἄνθρωπος τὰς ὥρας, τὰς ἑβδομάδας, τοὺς μῆνας, τοὺς ἐνιαυτοὺς καὶ τὰς τέσσαρας ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Τοῦτο εἶπεν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ τῶν οὐρανίων σωμάτων «καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιρούς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς» (Γέν. Α' 14).

Ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τοῦ Ἀράτου ἀμφότεροι αἱ Ἄρκτοι, ἕνεκα τῆς περὶ τὸν πόλον κινήσεως αὐτῶν, ἐκαλοῦντο ἅμαξαι, ὡς λέγει ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτῶν, ἀρχόμενος οὕτω

. . . . . δύο δέ μιν ἔχουσαι
Ἄρκτοι ἅμα τροχόωσι τὸ δὴ καλέονται ἅμαξαι.

(Φαινόμ. 26).

Τὴν Μικρὰν Ἄρκτον ὠνόμαζον προσέτι *Κυνόσουραν* (κυνὸς οὐρά), κατά τινας μὲν διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐρᾶς αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ κυνός, κατά τινας δὲ διότι τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερε Νύμφη τις τῆς Ἴδης, τροφὸς τοῦ Διὸς ὑπ' αὐτοῦ μετατεθεῖσα εἰς τὸν οὐρανόν· κατ' ἄλλους δὲ ἐλέγετο *Φοινίκη*, ὄνομα Νύμφης τινὸς καὶ ἐρωμένης τοῦ Διός, ὑπὸ δὲ τῆς Ἀρτέμιδος εἰς ἄρκτον μεταμορφωθείσης καὶ ὑπ' αὐτοῦ μετατεθείσης εἰς τὸν οὐρανόν. Τὴν δὲ Μεγάλην Ἄρκτον ὠνόμαζον καὶ *Ἑλίκην*· κατά τινας μὲν διὰ τὴν κυκλοειδῆ περιφορὰν αὐτῆς περὶ τὸν πόλον, κατά τινας δὲ διὰ τὴν ἑλικώδη πως οὐρὰν αὐτῆς.

Καὶ τὴν μὲν Κυνόσουραν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
τὴν δ' ἑτέρην Ἑλίκην.

(Ἀράτου αὐτόθι).

Ε'

Ἀμφοτέρας τὰς Ἄρκτους μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ὡς ὁδηγοὺς εἰς τὰ θαλασσινὰ ταξείδιά των. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, ὁ Ὅμηρος λέγει, ὅτι ἡ σεβασμία μεταξὺ τῶν θεαινῶν Καλυψώ, ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπεφασίσθη νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν πατρίδα του ἐκ τῆς νήσου Ὠγυγίας, συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ ἔχῃ κατὰ τὸν πλοῦν ὁδηγὸν τὴν Μεγάλην Ἄρκτον, ἣν νὰ

---

[1] Τέλος· ἴδε σελ. 101.

[2] Ἐν τισι τόποις ἀποκρύπτεται ἐλάχιστον μέρος αὐτῆς ὑπὸ τῶν προσπελαζόντων ὀρέων.

ἀφίνῃ πρὸς τὰ ἀριστερά του «*ποντοπορευέμεναι ἐπ' ἀριστερὰ χειρὸς ἔχοντα*»· διότι ὁ Ὀδυσσεὺς ἔπλεεν ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν πρὸς τὰ νοτιοανατολικά.

Ὁ δὲ Ἄρατος λέγει, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἵνα στρέφωσι τὰ πλοῖά των ὅπου ἦτο ἀνάγκη, παρετήρουν τὴν Ἑλίκην, ἤτοι τὴν Μέγάλην Ἄρκτον

. . . . . Ἑλίκη γε μὲν ἄνδρες Ἀχαιοὶ
Εἶν' ἀλὶ τεκμαίρονται, ἵνα χρὴ νῆα ἀγινεῖν

τούτου ἕνεκα, νομίζομεν, ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος *Ἑλίκωπας*, ὡς ἔχοντας τοὺς ὤπας πρὸς τὴν Ἑλίκην, καὶ οὐχὶ ὡς ἑρμηνεύουσι τὴν λέξιν *εὐοφθάλμους* ἢ ἔχοντας *εὐστρόφους ὀφθαλμούς*· διότι κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀράτου τὸ ἐπίθετον *εὐόφθαλμος* ἁρμόζει εἰς τὰς γυναῖκας. Ὁ δὲ Εὐστάθιος λέγει «πρὸ δὲ αὐτῆς (τῆς μικρᾶς Ἄρκτου), ἡ Ἑλίκη ἔγνωσται, ἡ Μεγάλη Ἄρκτος, ἐξ ἧς καὶ Ἀχαιοὶ Ἑλίκωπες». Καὶ ὁ Βαρῖνος ἐν ταῖς λέξεσιν *Ἑλίκη* καὶ *Ἑλίκωπες* λέγει «Ἑλίκη, πρὸς ἣν καὶ οἱ Ἕλληνες ναυτιλλόμενοι Ἑλίκωπες δι' αὐτὴν ἐλέγοντο. Ἑλίκωπες Ἀχαιοί, οἱ τὰς κώπας ἑλίσσοντες, ἤγουν ναυτικοί· ἢ πρὸς τὴν Ἑλίκην τὸν ἄστρον καὶ τὴν μεγάλην Ἄρκτον λεγομένην τοὺς ὤπας ἔχοντες, καὶ ἀφορῶντες καὶ πρὸς ἐκείνην πλέοντες». Πρὸς δὲ ἐν τῇ Κιβωτῷ τῆς Ἑλλην. γλώσσης καὶ ἐν τῇ λέξει *Ἄρκτος* λέγεται «καθ' ὃ καὶ Ἑλίκωπας ὁ Ὅμηρος αὐτοὺς καλεῖ».

Ὅτι δὲ ἡ Ἄρκτος ἦτο ὁδηγὸς τῶν ναυτιλλομένων ἀπαντῶμεν τοῦτο καὶ παρ' Εὐριπίδῃ, ἔνθα ὁ περίφημος μάντις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς Τειρεσίας, ὅστις ἐτυφλώθη ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὴν γυμνὴν εἰς τὸ λουτρόν, ἢ κατ' ἄλλους ὑπὸ τῆς Ἥρας, ὡς διαλύσας διαφοράν τινα τῶν θεῶν οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν της, λέγει πρὸς τὴν θυγατέρα του Μαντὼ «προπορεύου, τέκνον μου, διότι τώρα, ὅπου εἶμαι τυφλός, σὺ εἶσαι ὁ ὀφθαλμός μου, καθὼς εἶνε τὸ ἄστρον εἰς τοὺς πλωϊζομένους»:

Ἡγοῦ πάροιθε, θύγατερ, ὡς τυφλῷ ποδὶ
Ὀφθαλμὸς εἶ σύ, ναυτίλοισιν ἄστρον ὤς.

(Φοίνισαι 834).

Ὁ Εὐριπίδης λέγων *ἄστρον*, ἐννοεῖ ἀστερισμὸν καὶ οὐχὶ ἀστέρα· διότι ναὶ μὲν ἡμεῖς λέγομεν ἀδιαφόρως ἄστρον ἢ ἀστήρ, ἀλλὰ τότε ἔκαμον διάκρισιν μεταξὺ ἄστρου καὶ ἀστέρος, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ τοῦ Ἐρατοσθένους λέγοντος «*ἄστρον λέγεται εἴδωλον ἐκ πολλῶν ἀστέρων μεμορφωμένον*». Ὅτι δὲ ἐννοεῖ ἀστερισμὸν καὶ οὐχὶ ἀστέρα, τοῦτο εἶνε φανερὸν καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Εὐριπίδου (γεννηθέντος τῷ 480 π. Χ.) οὐδεὶς λαμπρὸς ἀστὴρ ὑπῆρχε πλησίον τῆς πορείας τοῦ πόλου.

Οὐ μόνον δὲ εἰς τὰ θαλασσινὰ ταξείδιά των εἶχον οἱ ἀρχαῖοι ὁδηγοὺς τὰς Ἄρκτους καὶ λοιποὺς ἐπιφανεῖς ἀστερισμούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῆς ξηρᾶς αἱ νομαδικαὶ φυλαί. Καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὰς ἀπεράντους ἐρήμους, ὡς ἐν τῇ Σαχάρᾳ τῆς Ἀφρικῆς, ἔνθα ἡ μετατόπισις τῆς ἄμμου ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ ἀνέμου, τοῦ παρ' ἐκείνοις καλουμένου Σαμούμ, τοῦ μὴ ἀφίνοντος ἴχνος πρὸς διάκρισιν τῆς διευθύνσεως, ἣν ὀφείλουν νὰ λαμβάνωσιν αἱ ἐκεῖ διατρέχουσαι ἐμπορικαὶ συνοδίαι, τὰ καραβάνια, μόνοι ὁδηγοὶ αὐτῶν εἰς τὰς φρικώδεις ἐκείνας ἐρήμους εἰσὶν αἱ Ἄρκτοι καὶ λοιποὶ ἐπιφανεῖς ἀστερισμοί.

ΣΤ'.

Ἡ Μικρὰ Ἄρκτος ἂν καὶ κατέχῃ μικρὰν ἔκτασιν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ δὲν εἶνε προσέτι τόσον εὐδιάκριτος, ὅσον ἡ Μεγάλη Ἄρκτος, εἶνε ὅμως καλλίτερος αὐτῆς ὁδηγὸς τῶν ναυτιλλομένων, ὡς λέγει ὁ Ἄρατος «*ἡ δ' ἑτέρη ὀλίγη μέν, ἀτὰρ ναύτῃσιν ἀρείων*», καὶ τοῦτο, διότι ἡ Μικρὰ Ἄρκτος κάμνει μικρὰν περιφορὰν περὶ τὸν πόλον καὶ ἑπομένως δὲν χάνεται ἀπὸ τὸν παρατηρητὴν ἡ κατὰ προσέγγισιν διεύθυνσις τοῦ βορείου πόλου· ἐνῷ ἡ Μεγάλη Ἄρκτος, ἕνεκα τῆς περὶ τὸν πόλον μεγάλης περιφορᾶς της, ἀποπλανᾷ τὸν παρατηρητὴν περὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ πόλου.

Πρῶτος, λέγεται, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος μετήγαγεν ἀπὸ τὴν Φοινίκην καὶ Αἴγυπτον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις, καὶ ἐδίδαξε τοὺς Ἕλληνας νὰ γνωρίζωσι τὴν Μικρὰν Ἄρκτον καὶ νὰ ἔχωσιν αὐτὴν ὁδηγὸν εἰς τοὺς πλόας των.

Καλλίμαχος[1] δ' αὐτὸν οἶδεν εὑρετὴν τῆς Ἄρκτου
τῆς μικρᾶς, λέγων ἐν τοῖς ἰάμβοις οὕτως·
Καὶ τῆς ἁμάξης ἐλέγετο σταθμήσασθαι
τοὺς ἀστερίσκους, ᾗ πλέουσι Φοίνικες.

(Διογ. Λαερτ. Θαλῆς).

Διότι οἱ Φοίνικες γνωρίζοντες τὴν Μικρὰν Ἄρκτον, καὶ ἔχοντες αὐτὴν ὁδηγόν, διέπλεον τὴν θάλασσαν, ὡς λέγει ὁ Ἄρατος «*τῇ δ' ἄρα Φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν*». Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν πρῶτοι οἱ Φοίνικες παρουσιάζονται θαλασσοπόροι καὶ ἰδίως οἱ κάτοικοι τῆς Τύρου, διαπλεύσαντες τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, τὸν Εὔξεινον Πόντον, τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν κτλ., καὶ ἱδρύσαντες χάριν τοῦ ἐμπορίου των πολυαρίθμους ἀποικίας· τούτου ἕνεκα ἦσαν ὁ ἐμπορικώτατος λαὸς τοῦ τότε κόσμου καὶ ἀπέκτησαν ἀμύθητα πλούτη.

Οἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ θαλασσοπόροι καὶ οἱ μεταγενέστεροι τούτων, μὴ ἔχοντες ἄλλον ὁδηγὸν εἰς τοὺς πλόας των κατὰ τὰς νύκτας, εἰμὴ τὰς Ἄρκτους καὶ τὴν πορείαν ἐπιφανῶν τινων ἀστερισμῶν, ὡς τὰς Πλειάδας, τὸν Βοώτην,

[1] Εἷς τῶν πρώτων Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν.

τὸν Ὠρίωνα, οὓς παρετήρουν μετὰ προσοχῆς (Ὀδύσ. Ε. 270), ἠναγκάζοντο νὰ περιπλέωσι μόνον τὰς ἀκτάς, ἀποφεύγοντες οὕτω τὸν κίνδυνον ἐν ἐκτεταμέναις θαλάσσαις, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ θαλασσοπλοΐα των διήρκει ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἐνίοτε ὅμως ἀπετόλμων νὰ ἐκπλέωσι καὶ ἐν ἀχανεῖ πελάγει, ὡς φαίνεται τοῦτο ἐκ τῶν ἑξῆς στίχων τοῦ Ὁμήρου·

Ἀλλ' ὅτε δὴ Κρήτην μὲν ἐλείπομεν, οὐδέ τις ἄλλη
Φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

(Ὀδ. Ξ. 301).

Πρὸς δὲ ἡ θαλασσοπλοΐα των ἐγίνετο συνήθως κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, ἵνα ἀποφεύγωσι τὰς ἐν καιρῷ χειμῶνος τρικυμίας· ἂν δὲ πλοῖόν τι εὑρίσκετο τὸ φθινόπωρον ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ἠναγκάζετο νὰ ζητήσῃ ἀσφαλῆ τινα λιμένα διὰ νὰ παραχειμάσῃ. «Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἐθέντο βουλὴν ἀναχθῆναι κακεῖθεν, εἴ πως δύναιντο καταντήσαντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ κατὰ Χῶρον». (Πραξ. Ἀπ. κζ' 12).

Οἱ σημερινοὶ δὲ θαλασσοπόροι δὲν μεταχειρίζονται πλέον, ὡς γνωστόν, ὁδηγὸν εἰς τοὺς πλόας των τὰς Ἄρκτους καὶ λοιποὺς ἐπιφανεῖς ἀστερισμούς, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλὰ τὴν ναυτικὴν καλουμένην πυξίδα, τὴν κατὰ τὰ μακρὰ πελάγη ὁδηγοῦσαν αὐτοὺς ὡς ἀστὴρ φαεινὸς τοὺς ἐν σκότει διαπορευομένους. Ἀπὸ τῆς εὑρέσεως τῆς ναυτικῆς πυξίδος οἱ μεγάλοι ὠκεανοί, οἵτινες ἐνομίζοντο ἄλλοτε ὡς ἔμφραγμα φοβερὸν καὶ ἀνυπέρβλητον μεταξὺ τῶν ἀπομεμακρυσμένων μερῶν τῆς γῆς, εἰσὶ τὸ ἐντευκτήριον ὅλων τῶν ἐθνῶν, διαπλέουσιν αὐτοὺς ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου φόβου ἀποπλανήσεως, καὶ ἐξιχνίασαν τὰς ἐσχατιὰς τῆς ὑδρογείου σφαίρας, ἀνακαλύψαντες ὁλόκληρον κόσμον, ἐξ οὗ ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία καὶ ἐξηπλώθησαν αἱ ἀνθρώπινοι γνώσεις.

Εἶνε ὅμως πολὺ χρήσιμον νὰ γνωρίζωμεν τὸν ἀστερισμὸν τῆς Μικρᾶς Ἄρκτου καὶ δὴ τὸν πολικὸν ἀστέρα, τὸν δεικνύοντα τὴν διεύθυνσιν τοῦ βορρᾶ καὶ παρὰ τοῖς ναύταις καλούμενον *ἄστρον τραμοντάνας*. Διότι συμβαίνει πολλάκις νὰ ὁδοιπορῶμεν κατὰ τὰς νύκτας εἰς ἀγνώστους τόπους καὶ νὰ μὴ γνωρίζωμεν πρὸς τίνα διεύθυνσιν τοῦ ὁρίζοντος βαδίζομεν, ἐνῷ τοῦτο αἴρεται διὰ τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Δὲν ἔχομεν ἄλλο τι νὰ πράξωμεν, εἰμὴ νὰ στραφῶμεν πρὸς τὸν πολικὸν ἀστέρα· τότε θὰ ἔχωμεν ἔμπροσθεν τὸν βορρᾶν, ὄπισθεν τὸν νότον, πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὴν δύσιν, ἤτοι τὰ τέσσαρα κύρια σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος.

Κ. Ξ. Παπανικητοπουλος
Καθηγητὴς

Η ΡΙΖΑ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΗΣ ΔΙΑΓΩΓΗΣ

Ἡ διαγωγὴ — λέγει ὁ Ἄγγλος συγγραφεὺς Ματθαῖος Ἄρνολδ — εἶνε τὰ τρία τέταρτα τῆς ζωῆς. Τὸ μέγιστον ἄρα καθῆκον τῆς ζωῆς εἶνε νὰ ἐπιζητηθῇ τρόπος ἐξασφαλίσεως χρηστῆς διαγωγῆς καὶ ν' ἀρθῇ πᾶν πρόσκομμα ἐπιπροσθοῦν εἰς αὐτήν. Εἰς τοῦτο συμφωνοῦσι πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι καὶ πάντα τὰ συστήματα. Οἱ ἄνθρωποι εἶνε μονάδες τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλεται ἡμῖν νὰ διάγωμεν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Δὲν ἀπαιτεῖται ὑπερβολικὴ ἀποκάλυψις ὅπως διδάξῃ τὸν ἄνθρωπον τὸ πρὸς τὸν πλησίον καθῆκόν του. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ κοινωνικοῦ βίου διδάσκουσιν ἡμᾶς τοῦτο. Ἵνα ζυγίσῃ τις μίαν πρᾶξιν ὅπως ἴδῃ κατὰ πόσον εἶνε καλὴ ἢ κακή, ὀφείλει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰς συνεπείας τῆς ἐν λόγῳ πράξεως ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐφ' ὅσον τις ἐνεργεῖ λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων εἶνε χρηστὸς πολίτης, ἄλλως εἶνε φαῦλος. Ἐν ἐποχαῖς ἀρχαιοτάταις ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἔζων μεμονωμένοι, διαιτώμενοι ἐν σπηλαίοις καὶ δάσεσιν, ἄγοντες βίον ληστρικόν, ἦσαν σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἐγωϊσταὶ καὶ φίλαυτοι. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ μονιμοποίησις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξευρεθῇ μέτρον τι εὐλαβείας πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ οὕτως αἱ ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας ἐγέννησαν τὰ ἀλτρουϊστικὰ ἐν γένει αἰσθήματα, οἷα σήμερον εἰσὶν ἡ στοιχειώδης κατάστασις μεταξὺ ἀδελφῶν, στενῶν συγγενῶν καὶ στενῶν φίλων. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι συνεμορφώθησαν πλειότερον πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους, τὰ αἰσθήματα ταῦτα κατέστησαν ἰσχυρότερα, ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν ἀνεπτύχθησαν ἀκόμη ἐπαρκῶς, διότι τὰ ἀντίθετα αὐτῶν ἐπικρατοῦσι παρὰ τοῖς πλείστοις.

Ἡ χρηστὴ διαγωγὴ συνίσταται *εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐκείνας πράξεις καὶ τὰ ἐσωτερικὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα ἅτινα, καταστελλομένων τῶν ἐγϊωστικῶν παθῶν, ἄγουσιν εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν εὐημερίαν τοῦ γένους*. Ἡ καταστολὴ τῶν ἐγωϊστικῶν παθῶν καὶ ἡ ἰσχυροποίησις τοῦ φιλάλλου μέρους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶνε ἡ ρίζα τῆς χρηστῆς διαγωγῆς. Μέγα μέρος τῶν θρησκευτικῶν διδασκαλιῶν εἶνε πλημμελὲς ἕνεκα τῆς ἐνθαρρύνσεως ἣν παρέχει εἰς ἐγωϊστικὰς προσδοκίας καὶ ἀμοιβάς. Ἡ ἐλπὶς μελλόντων ἀτομικῶν ἀγαθῶν δὲν εἶνε στοιχεῖον ἐγγυώμενον χρηστὴν διαγωγήν, τουτέστι διαγωγὴν προάγουσαν τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας. Ἀφ' ἑτέρου ἡ εὐημερία τῆς κοινωνίας συνισταμένη κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, δὲν προάγεται ἐφ'

ὅσον οἱ ἄνθρωποι προσκαλοῦνται νὰ πιστεύσωσι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ὡς ἀλάνθαστον ἀλήθειαν. Παραδείγματος χάριν ἡ πρόοδος τῆς Γεωλογίας ἐκωλύθη ἕνεκα τῆς τυφλῆς πίστεως ὅτι ὁ κόσμος ἐκτίσθη πρὸ 6000 ἐτῶν. Ὑποστηρίζουσί τινες ὅτι αἰτία τῆς κοινωνικῆς παραλυσίας εἶνε ἡ ἔλλειψις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ναί· ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς θρησκευτικὸν ἔνστικτον, ὅπερ εἶνε ἐμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν συνίσταται εἰς τὰς ἰδέας ἃς οἱ πολλοὶ θεωροῦσι θρησκευτικάς.

Ἡ προσδοκία ἐγωιστικῶν ἀμοιβῶν διὰ τὰς καλὰς ἡμῶν πράξεις δὲν ἔχει τι τὸ θρησκευτικόν, κακῶς δὲ ἀνεγράφη ὡς χριστιανικὴ διδασκαλία. Ἐπίσης ἡ ἰδέα, ὅτι αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν συγχωροῦνται ἅμα μετανοήσωμεν, καθιστᾷ περιττὴν πᾶσαν ἱερὰν ἐντολήν. Διότι κατὰ τὸ δόγμα τῆς Ἀφέσεως τῶν Ἁμαρτιῶν, ἕκαστος δύναται νὰ παραβαίνῃ τὰς ἐντολὰς καὶ ὕστερον νὰ μετανοῇ. Ποῦ τότε ἡ εὐημερία τῆς κοινωνίας; Ὄχι μόνον δὲ παραλύει ἡ κοινωνία ἐκείνη ἧς τὰ μέλη πιστεύουν ὅτι δύνανται νὰ διανύσουν τὸν βίον των ὡς ὁ ἄσωτος υἱὸς καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου των νὰ συγχωρηθῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀτόμου ἀσκεῖ μέγιστον ὄλεθρον ἡ ἐντύπωσις αὕτη. Ὁ κύριος παράγων τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως, εἶνε ἡ αὐτόβουλος κρίσις. Τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς προόδου συνίστανται εἰς τὴν ἐκρίζωσιν φαύλων καὶ ἐμφύτευσιν χρηστῶν ἕξεων. Αἱ ἕξεις, ἃς μορφώνει τις καταντῶσι νὰ ἀποτελῶσι μέρος τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ. Καθίσταταί τις πλάσμα τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἕξεων, δι' ὑπομονητικῆς δὲ καὶ ἀκαμάτου ἐπιμελείας πρὸς προαγωγὴν τῶν χρηστῶν καὶ ἐκρίζωσιν τῶν φαύλων ἕξεων, δύναται νὰ οἰκοδομήσῃ χρηστὸν χαρακτῆρα, καὶ ἡ εὐημερία του ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔγκειται — ἐν τῇ οἰκοδομήσει χρηστοῦ χαρακτῆρος, δυνάμει τοῦ ὁποίου νὰ μὴ αἰσθάνεται ἔφεσιν πρὸς τὸ κακόν, νὰ εἶνε ἀνίκανος πρὸς διάπραξιν αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀναγνωριζομένη καὶ ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παίδων μας, δύναται νὰ παραγάγῃ ἐξαίσια ἀποτελέσματα. Οὐδόλως εἶνε πρακτικὸν νὰ συμβουλεύωμεν τὰ τέκνα μας νὰ εἶνε ἠθικὰ καὶ φρόνιμα. Τί θὰ ἐφρόνει τις, εἴποτε ὁ κηπουρὸς συνεβούλευε τὰ δενδρύλλιά του νὰ γίνωσιν ἀνθηρὰ καὶ ἀκμαῖα; Ὁ ἀνθρώπινος χαρακτὴρ χρήζει καλλιεργείας, ὅπως καὶ τὸ δενδρύλλιον. Ἔχει ἀνάγκην κλαδεύσεως, φροντίδος, ἡλιακοῦ φωτός, ὕδατος, προστασίας ἀπὸ ἐντόμων καὶ παρασίτων. Ἄνευ τῆς ἀόκνου ταύτης ἐπιμελείας, οἱ φαῦλοι χαρακτῆρες εἶνε ἀναπόφευκτοι.

ΕΚΑΕΡΓΟΣ

Εὐτυχῆ ἔθνη θεωροῦνται τὰ ἔχοντα ὄχι τοὺς περισσοτέρους σοφούς, ἀλλὰ τοὺς ὀλιγωτέρους ἀγραμμάτους.

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Ὁ Γκαῖτε ἐπρογευμάτιζεν ὄρθιος καὶ ὁσάκις ἔγραφεν εἶχεν ἐνώπιόν του ἀριστοτεχνήματα γλυπτικῆς. Δραματουργῶν τὴν «Ἰφιγένειαν ἐν Ταυρίδι» ἐπὶ μακρὸν χρόνον, δὲν ἔγραψεν ἕνα στίχον χωρὶς νὰ προσβλέψῃ γυναικεῖον τι ἄγαλμα ἑλληνικῆς τέχνης ἵνα πρὸς τοῦτο καθ' ὅλα ἁρμόζῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἡρωΐδος του.

*

Ὁ Σχίλλερ ἔπινε ταμβάκον, ἐφοίτα εἰς ζυθοπωλεῖα καὶ δὲν ἀπηξίου τὰς πρὸς εὐειδεῖς ζυθοπώλιδας συνομιλίας. Τὸ πρόγευμά του καὶ τὸ δεῖπνόν του ἀπετελεῖτο συνήθως ἀπὸ χοιρομήριον, σαλάταν καὶ δύο ποτήρια οἴνου. Ἐργαζόμενος ἠρέσκετο νὰ ὀσφραίνεται μῆλα ὥριμα, σχεδὸν σηπόμενα, ἅτινα διαρκῶς εἶχεν ἐπὶ τοῦ γραφείου του. Εἰς δὲ τὸν κοιτῶνά του ἤθελε πάντοτε νὰ ἔχῃ δροσερὰ ἄνθη.

*

Ὁ Ρακίνας ἐστιχούργει περιπατῶν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ἀπήγγελλε μεγαλοφώνως τοὺς στίχους του. Διηγοῦνται μάλιστα ὅτι κάποτε τοσοῦτον παρεφέρθη ἐξαγγέλλων στίχους ἐν μέσῃ ὁδῷ, ὥστε περιεστοιχίσθη ὑπὸ πλήθους διαβατῶν, οἵτινες καὶ τὸν ἐκράτησαν ἐκλαβόντες αὐτὸν ὡς παράφρονα καὶ φοβηθέντες μήπως ῥιφθῇ εἰς τὸν ποταμόν.

*

Ὁ Ρουσσὼ ἔγραφε τὸ πρωΐ. Ὁ Βύρων τὰ μεσάνυκτα. Ὁ Οὔμβολδ ἔγραφεν ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ ἐκοιμᾶτο μόνον 4 ὥρας καθ' ἑκάστην.

Ὁ Μίλτων ἐστιχούργει τὴν νύκτα ὑπαγορεύων εἰς τὴν θυγατέρα του καθέσον ἦτο τυφλός.

Ἡ Γεωργία Σάνδη εἰργάζετο 4—5 ὥρας μετὰ τὰ μεσάνυκτα. Ὅταν ἐκουράζετο ἐκάπνιζε, ἔπινε δὲ μόνον γάλα κατὰ τὰς νύκτας τῆς ἀγρυπνίας.

Ὁ Ρισχελιὲ ἀνεπαύετο ἐκ τῶν κόπων παίζων μετὰ δωδεκάδος γάτων.

Ὁ Πασχὰλ ἔγραφεν ἐπὶ στενῶν ταινιῶν χάρτου.

Ὁ Κυβιέρος ποτὲ δὲν διώρθωνεν ὅ,τι ἅπαξ ἔγραψε καὶ ἐπανελάμβανε τὸ τοῦ Πιλάτου «ὃ γέγραφα γέγραφα».

Ὁ Βαλζὰκ τοὐναντίον ἐπὶ τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων ἔκαμνε πολλάκις 15 καὶ 16 διορθώσεις·

Ὁ Φενελὼν ἑπτάκις ἀντέγραψε τὰς «Τύχας τοῦ Τηλεμάχου» διορθώνων τὸ κείμενον.

*

Ἐκ τῶν μεγάλων ἡμῶν ποιητῶν γνωρίζομεν ὅτι ὁ Σολωμὸς ἐσχεδίαζεν ἐν πεζῷ λόγῳ πρῶτον τὰ ἔργα του καὶ ὅτι καὶ στιχουργῶν ἀπεμνημόνευε πολλάκις τοὺς στίχους του χωρὶς νὰ τοὺς γράφῃ. Ἠρέσκετο δὲ νὰ περιπατῇ τὴν μεσημβρίαν ὑπὸ τὸν καυστικώτατον ἥλιον καὶ μάλιστα ἀσκεπής.

*

Μεταξὺ τῶν συγχρόνων ποιητῶν ὁ Σουρῆς ἀρέσκεται γράφων ἐπὶ μεγάλου λευκοῦ καὶ λείου χάρτου. Οὐδέποτε γράφει τὸν στίχον πρὶν ἢ συνθέσῃ αὐτὸν ὁλόκληρον κατὰ νοῦν, ἐνίοτε δὲ συνθέτει καὶ ὁλοκλήρους στροφάς, ἃς γράφει κατόπιν.

Ἡ μνήμη αὐτοῦ εἶνε τεραστία ὡς πρὸς τοὺς στίχους του· δύναται ν' ἀπαγγείλῃ ἐκ στήθους ὁλόκληρον τὸν ἐκ 400 στίχων Ρωμηὸν ἀφοῦ συνθέσῃ αὐτόν, ἐνθυμεῖται δὲ καὶ αὐτὰ τὰ παλαιότατα τῶν ποιημάτων του.

Ἐργαζόμενος καπνίζει καὶ πίνει καφέν.

Ἀδιαφορεῖ δὲ πρὸς τὰ περιῖξ αὐτοῦ ἀντικείμενα. Διὰ τοῦτο πολλὰ τῶν ποιημάτων του ἔχει γράψῃ καὶ ἐντὸς τυπογραφείων καὶ ἐντὸς προαυλίων καὶ ἐντὸς ἀποθηκῶν.

Γ.

ΜΕΓΑΛΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

ΕΚ ΜΙΚΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ

Ὁ Βρασίδας καὶ ὁ ποντικός.

Ὁ Βρασίδας εἶχέ ποτε συλλάβῃ ποντικόν· ἀλλ' ὁ ποντικὸς τὸν ἐδάγκασε καὶ ἐκ τοῦ πόνου ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀφήσῃ ἐλεύθερον εἰπών:

— Καὶ αὐτὸ τὸ μικρότατον ζῶον δύναται νὰ σωθῇ ἐὰν ἀποφασίσῃ νὰ προστατεύσῃ τὴν ἐλευθερίαν του.

Τὰ δῶρα τοῦ Νικηταρᾶ.

Ὁ Τουρκοφάγος Νικηταρᾶς μετὰ τὰς νίκας του ἀπέστειλε πρὸς τὴν γυναῖκά του ἄνθρωπον κομίζοντα πρὸς αὐτὴν δέμα.

Ὁποία δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις πάντων, ὅταν, ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου πολυτίμου δώρου, εὑρέθη ἐντὸς τοῦ δέματος μία ξυλίνη ταμβακοθήκη καὶ τὸ ἑξῆς περίπου γράμμα τοῦ ἥρως:

«Οἱ στρατιῶταί μου μοῦ προσέφεραν τὴν ταμβακοθήκην αὐτὴν καὶ μίαν ἀδαμαντοκόλλητον σπάθην. Τὴν σπάθην ἐχάρισα εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Ὕδρας διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ στόλου. Τὴν ταμβακοθήκην στέλλω εἰς σέ, ἡ ὁποία μετὰ τὴν Πατρίδα μοῦ εἶσαι ὅ,τι προσφιλέστερον ἔχω ἐπὶ τῆς γῆς».

Σπαρτιᾶτις μήτηρ.

Σπαρτιᾶτις μήτηρ ἀνησυχοῦσα περὶ τοῦ ἀποτελέσματος ἐκστρατείας ἔσπευσεν εἰς προϋπάντησιν εἴλωτος κομιστοῦ ἀγγέλματος.

Ἐκεῖνος δὲ ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὴν τὸν θάνατον τῶν τέκνων της ἐν τῇ μάχῃ.

Καὶ ἡ Σπαρτιᾶτις μετ' ὀργῆς εἶπε:

—Ἀνδράποδον, δὲν ἐρωτῶ διὰ τὰ τέκνα μου, ἀλλὰ διὰ τὴν πατρίδα.

Καὶ μόνον, ἀφοῦ ἔμαθεν ὅτι ἡ Σπάρτη νικᾷ, ἀνεφώνησεν:

— Τώρα θὰ ἔχω τὴν δύναμιν νὰ ὑποφέρω τὴν στέρησιν τῶν φιλτάτων μου.

ΓΝΩΜΑΙ

ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ

Ἡ σπουδαιοτέρα στιγμὴ τοῦ βίου τοῦ παιδὸς εἶνε ἐκείνη καθ' ἣν ἐξελθὼν τῆς κοιτίδος ἄρχεται μορφούμενος καὶ ὑποτυπούμενος ἐκ τῆς προσαφῆς τῶν πλησίον. Ἕκαστος νέος διδάσκαλος ἔχει ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἥττονα τοῦ προκατόχου του καὶ ἂν θεωρήσωμεν ὁλόκληρον τὸν βίον ὡς μέγα σχολεῖον θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ ναύτης ἥττον ἐπειρεάζεται ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν ἅτινα ἐπεσκέφθη ἢ ὅσον ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῆς τροφοῦ του.

Ρίχτερ

— Εἰπέ μου, σὲ παρακαλῶ, ἠρώτησεν ἡ ἰτέα τὴν βάτον, διατὶ ἔχεις τόσην μανίαν μὲ τὰ φορέματα τῶν ἀνθρώπων, τί θέλεις νὰ τὰ κάμῃς; τί σοῦ χρησιμεύουν;

— Τίποτε, ἀπεκρίθη ἡ βάτος. Οὔτε νὰ τοὺς τὰ πάρω θέλω. Θέλω μόνον νὰ τὰ ξεσχίζω.

Λέσσιγγ

Ὅλαι αἱ μελῳδίαι τῶν διαφόρων τῆς ἀγάπης εἰδῶν συναρμολογοῦνται εἰς μίαν οὐρανίαν ἁρμονίαν ἐντὸς τῆς καρδίας τῆς μητρικῆς καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ἡ ἀγάπη περὶ ἧς ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶπεν ὅτι εἶνε μείζων τῆς γνώσεως, μείζων τῆς ἐλπίδος, μείζων τῆς πίστεως, εἶνε ἡ ἀγάπη ἡ μητρική.

Κ. Παπαρρηγόπουλος

ΥΓΙΕΙΝΗ

ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Μικρὰ ζητήματα

— *Πότε τὸ ἀνθρώπινον σῶμα εἶνε βαρύτερον;*

Κατὰ τὰς δοκιμὰς ἰατροῦ, ζυγίσαντος τέσσαρας χιλιάδας ἀνθρώπους κατ' ἐπανάληψιν, τὸ ἀνθρώπινον σῶμα χάνει μέρος τοῦ βάρους του τοὺς χειμερινοὺς μῆνας. Ἡ ἀπώλεια αὕτη ἀλλοιοῦται κατ' αὔξοντα λόγον· τὰς μεταβολὰς ἀπὸ κερδῶν εἰς ζημίας καὶ ἀπὸ ζημιῶν εἰς κέρδη ὑφιστάμεθα ἐν τῇ πρώτῃ μὲν περιπτώσει κατὰ σεπτέμβριον, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατ' ἀπρίλιον. Ἡ θεωρία καὶ ἡ πεῖρα φαίνονται ἐντελῶς σύμφωνοι ὅπως ἀποδείξωσιν ὅτι ἄνθρωπος σταθερᾶς ὑγιεινῆς καταστάσεως εἶνε βαρύτερος τὸ θέρος ἢ τὸν χειμῶνα. Δύνανται ὅμως νὰ ὑπάρξωσι καὶ τινες ἐξαιρέσεις.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ὁ μικρὸς μαθητὴς καὶ ὁ Γλάδστων.

Αἱ ἀγγλικαὶ ἐφημερίδες διηγοῦνται τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Γλάδστωνος.

Εἷς μεῖραξ μαθητὴς τοῦ Χωγουάρδεν ἐζήτει κατ' ἐπανάληψιν νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν μέγαν ἀσθενῆ.

Προσεπάθησαν νὰ τὸν πείσωσιν ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, διότι οἱ ἰατροὶ εἶχον ἀπαγορεύσῃ τὴν εἴσοδον εἰς πάντα μὴ οἰκεῖον τοῦ Γλάδστωνος.

Τὸ παιδίον δὲν ἀπεκρίθη τίποτε, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης κατέστη περίλυπον. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐργασθῇ καὶ μετέβαινε μηχανικῶς εἰς τὸ σχολεῖον, χωρὶς ν' ἀνοίγῃ βιβλίον.

Ἡ μελαγχολία αὐτοῦ κατέστη τοσαύτη, ὥστε γενικὸς λόγος ἐγίνετο περὶ τούτου εἰς Χωγουάρδεν, τὸ ἤκουσε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Γλάδστων.

Μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἀγαθότητος ὁ μέγας γέρων διέταξε νὰ ἐπιτρέψουν τὴν εἴσοδον εἰς τὸ παιδίον.

Ὁ μικρὸς μαθητὴς ἔμαθε τὴν χαρμόσυνον εἰδησιν ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς καὶ εἰσῆλθεν ἀκροποδητὶ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ ἀσθενοῦς, ἐπλησίασεν εἰς τὴν κλίνην αὐτοῦ, προσήλωσεν ἐπί τινας στιγμὰς ἀπλήστως τὰ βλέμματα ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἔπειτα μετὰ χαριεστάτης ἀφελείας εἶπε:

— Τώρα ποῦ εἶχα τὴν μεγάλην εὐτυχίαν νὰ σᾶς ἰδῶ καὶ νὰ σᾶς ἀκούσω ἠμπορεῖτε ν' ἀποθάνετε!

Τὰ βερίκοκα.

Ἀφοῦ εἶνε τόσον ἄφθονα ἐφέτος τὰ βερίκοκα, ἄς μάθωμεν καὶ τὴν ἐτυμολογίαν των.

Ταῦτα κατὰ τὸν κ. Κόντον οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ὠνόμαζον μῆλα ἀρμενιακά.

Ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα μ. Χ. ὁ Γαληνὸς λέγει τοὺς καρποὺς αὐτοὺς πρεκόκκια, καὶ ἀλλαχοῦ καλεῖ βρεκόκκια ἢ ὀρθότερον πραικόκκια.

Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐλήφθη ἐκ τοῦ λατινικοῦ præcocia πληθ. τοῦ præcox καὶ præcoque πληθ. τοῦ præcoqum ἤτοι πρώϊμα, διότι ὡριμάζουν πρὸ τῶν ἄλλων καρπῶν τοῦ θέρους.

Ἡ ὀρθοτέρα γραφὴ λοιπὸν εἶνε πραικόκια καὶ κατὰ παραφθορὰν βραικόκια ἢ βρεκόκια ἐξ οὗ βερέκοκα καὶ βερίκοκα.

Οἱ Ἄραβες ἐκ τοῦ παρεφθαρμένου τύπου ἔλεγον ἐνάρθρως Al-barqqû καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐκ τούτου ἐσχημάτισαν τὴν λέξιν alabercocco, albicocco ἢ arbricocco, ἐξ οὗ τὸ γαλλικὸν abricot καὶ τὸ γερμανικὸν Aprikose..

Ἡ ταχύτης τῶν ἀστέρων.

Ἡ ταχύτης οὐρανίων τινῶν σωμάτων εἶνε ἀληθῶς ἐκπληκτική.

Ἀπὸ τῆς γῆς φαίνονται ὡς ἀκίνητα χρυσᾶ καρφία ἐπὶ τοῦ οὐρανίου θόλου καὶ ὅμως ἀκούσατε τί λέγουν οἱ ἀστρονόμοι καὶ ἰδίως εἷς τούτων ὁ Ἀσὰφ Χάλλ, περὶ τοῦ δρόμου ὃν ἐκτελοῦσιν ἀστέρες τινές.

Ὁ ἀστὴρ 10534 (κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Καρδόβα, διπλοῦς ἀστὴρ) διατρέχει κατὰ δευτερόλεπτον 610 χιλιόμετρα

Ὁ Σκορπιὸς (διπλοῦς)		460
Ὁ Κομήτης τοῦ	1843	565
Ὁ » »	1880	544
Ὁ » »	1882	475

Ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς ἀστέρας τούτους οἱ πλανῆται μας εἶνε ἀληθεῖς οὐράνιαι χελῶναι.

Ὁ Ἑρμῆς διατρέχει μόνον 47 χιλιόμετρα, ἡ Γῆ 29, ὁ Ποσειδῶν 5.

Ἡ πανώλης καὶ οἱ μύρμηκες.

Τὸ ἑξῆς ἀληθῶς ἀξιοσημείωτον γεγονὸς προσεπικυροῦν τὰ περὶ τῆς εὐφυΐας τῶν μυρμήκων ἀναφέρει λίαν ἀξιόπιστος παρατηρητὴς ἐκ Βομβάης.

Κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐπιδημίαν τῆς πανώλους ἐν τῷ ἑστιατορίῳ τοῦ γράφοντος ὑπῆρχε φωλεά τις μυρμήκων ἐκ τῶν μικρῶν κοκκινωπῶν μυρμήκων, τῶν γνωστῶν καὶ παρ' ἡμῖν διὰ τὰς ἐναντίον τῶν γλυκισμάτων ἐπιδρομάς.

Μίαν ἡμέραν παρετήρησεν ἔξαφνα ἔκτακτον κίνησιν εἰς τὴν ἄλλως φιλήσυχον φωλεάν· προσηλώσας δὲ τὴν προσοχήν του ἐννόησεν ὅτι οἱ μύρμηκες μετενάστευον ἐγκαταλείποντες τοὺς προτέρους οἴκους εἰς ἀπόστασιν ἕξ, ἑπτὰ βημάτων· πλὴν τούτου διέκρινεν ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν νεκροὶ ἢ ἑτοιμοθάνατοι· οἱ νεκροὶ μετεφέροντο ἔξω τῆς φωλεᾶς εἰς ἀπόστασιν μιᾶς σπιθαμῆς καὶ ἀπετίθεντο κατὰ μικρὰς ὁμάδας.

Ὁ γράφων παρετήρησε προσέτι ὅτι πολλοὶ κόκκοι ὀρύζης μετεκομίζοντο ἔξω τῆς φωλεᾶς καὶ ἀπερρίπτοντο ὡς ἄχρηστος ἢ ἐπιβλαβὴς τροφή.

Μετὰ δύο ἡμέρας εἶχε γείνῃ πλήρης ἡ νέα ἐγκατάστασις, ὅτε νέα πάλιν μετοικεσία ἀπεφασίσθη καθόσον ἡ ἐπιδημία ἐξηκολούθει, φαίνεται. Νέοι νεκροὶ ἐξήχθησαν καὶ νέοι κόκκοι ὀρύζης ἀπερρίφθησαν.

Ὁ παρατηρητὴς ἐσημείωσε καὶ τοῦτο ὅτι οἱ μετακομίζοντες τὴν ὄρυζαν μύρμηκες ἀπέθνησκον κατόπιν.

Ἐκ τῶν μυρμήκων τούτων, ζώντων καὶ νεκρῶν, ἀπεστάλησάν τινες πρὸς μικροβιολογικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ εἰδικὸν ἐργαστήριον τῆς Βομβάης, ὅπως ἀναζητηθῇ ἐπ' αὐτῶν τὸ βακτήριον τῆς πανώλους.

Τὸ ἀνάστημα τῶν στρατιωτῶν.

Ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν τὸ κεκανονισμένον ἀνάστημα τῶν στρατιωτῶν ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς εἰς τὰ πλεῖστα εὐρωπαϊκὰ κράτη.

Ὁ πεζὸς Γάλλος στρατιώτης, ὅστις κατὰ τὸ 1860 ὤφειλε νὰ ἔχῃ κατ' ἐλάχιστον ἀνάστημα 1 μ. 60, τώρα ἔχει μόνον 1 μ. 54.

Τὸ αὐτὸ ὕψος ἔχει καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ 1840 μέχρι τοῦ 1893 ἐξηρεῖτο πᾶς κληρωτὸς βραχυσωμότερος τοῦ 1 μ. 65 ἐν τῷ Πεζικῷ. Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ κράτη τὸ ἐλάχιστον ἀνάστημα διὰ τὸ Πεζικὸν εἶνε:

1 μ. 55 ἐν Ἰταλίᾳ, 1 μ. 65 ἐν Ἀγγλίᾳ, 1 μ. 54 ἐν Ρωσσίᾳ, 1 μ. 55 ἐν Ἑλβετίᾳ, 1 μ. 60 ἐν Νορβηγίᾳ, 1 μ. 56 ἐν Ὀλλανδίᾳ, 1 μ. 62 ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτείαις.

Ὥστε τὸ Ἀγγλικὸν Πεζικὸν εἶνε τὸ μᾶλλον ὑψηλόσωμον.

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Προφύλαξις τῆς σπορᾶς ἀπὸ τῶν πτηνῶν.

Πρὸς προφύλαξιν τῆς σπορᾶς ἀπὸ τῶν πτηνῶν εἷς Βέλγος ἀγρονόμος συνιστᾷ τὸ ἑξῆς:

Πρὸ τῆς σπορᾶς ἀναμιγνύετε καλῶς μετὰ τῶν κόκκων μίνιον ἐρυθρὸν εἰς λεπτὴν κόνιν. Τὸ μίνιον εἶνε δηλητηριῶδες, ἀλλ' οὐδένα κίνδυνον παρέχει ἡ μετὰ τῆς σπορᾶς ἀνάμιξις ἐν τῇ παραγωγῇ, ἀπαιτεῖται μόνον προσοχὴ κατὰ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ σπείροντος. Δὲν ἐξηκριβώθη ἂν ἡ γεῦσίς του ἢ ἡ ὀσμή του ἀπομακρύνουσι τὰ πτηνὰ καὶ ἄλλα ζῶα ἀπὸ τῆς σπορᾶς, ἀλλ' ἐβεβαιώθη ὅτι ἀγρὸς οὕτω σπαρεὶς ἐβλάστησεν ὅλως ἀπρόσβλητος ἐνῷ οἱ λοιποὶ παρακείμενοι ὑπέστησαν δεινὴν φθοράν. Παρετηρήθη μάλιστα ὅτι τὰ πτηνὰ δὲν πλησιάζουσι κἂν εἰς ἀγρόν, ὅστις οὕτως ἐσπάρη.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ — 1878